

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мов і методики їх викладання

**Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
на тему:**

**ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО І
СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконала:

студентка VI курсу, 61 групи
спеціальності 013. Початкова освіта
Машкова Валентина Олександрівна

Науковий керівник:

Нікітіна Наталія Петрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мов і методики їх викладання

Чернігів - 2024

Роботу подано до розгляду «____» _____ 2024 року

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні *кафедри мов і методики їх викладання*

Протокол №____ від «____» _____ 2024 р.

Студентка допущена до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Машкова В. О. Дидактична гра як фактор розвитку емоційного і соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку. Спеціальність 013 Початкова освіта. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. 2024. _89__с.

У межах проведеного дослідження підкреслюється значення дидактичних ігор для розвитку емоційного й соціального інтелекту. Також акцентується увага на ключових аспектах вибору ігор для дітей молодшого шкільного віку, зокрема на їх відповідності віковим та психічним особливостям дітей, а також на інтерактивності та різноманітності ігор. Це, в свою чергу, дозволяє організувати навчальний процес так, щоб він не тільки сприяв розвитку когнітивних навичок, але й ефективно формував емоційні та соціальні компетенції учнів.

Ключові слова: дидактична гра, молодший шкільний вік розвиток дітей, ігрова діяльність, інтерактивні методи навчання, соціальна адаптація, формування особистості.

ABSTRACT

Mashkova V. O. The didactic game as a factor in developing emotional and social intelligence in primary school children. Speciality 013 Primary education. T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium». 2024. p._89__

The study emphasizes the importance of didactic games for the development of emotional and social intelligence. The article also emphasizes the key aspects of choosing games for primary school children, in particular, their correspondence to the age and mental characteristics of children, as well as interactivity and variety of games. This, consequently, allows us to organize the learning process in such a way that it not only promotes the development of cognitive skills, but also effectively forms the emotional and social competencies of students.

Keywords: didactic game, primary school age, child development, game activity, interactive teaching methods, social adaptation, personality formation.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ	11
1.1. Сутність понять «соціальний інтелект», «емоційний інтелект», «дидактична гра»	11
1.2. Розвиток емоційного та соціального інтелекту в молодших школярів засобами дидактичної гри.....	18
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ	29
2.1. Практичний досвід розвитку емоційного та соціального інтелекту на уроках.....	29
2.2. Дослідження рівня впливу дидактичної гри на соціальний та емоційний інтелект молодших школярів	37
2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку	41
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО І СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ.....	48
3.1. Методика використання дидактичної гри на заняттях для дітей молодшого шкільного віку.	48
3.2. Методика експериментального дослідження	54
3.3. Вплив дидактичної гри на розвиток емоційного і соціального інтелекту учнів	69
Висновки до розділу 3	71

ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Динаміка суспільного розвитку та еволюція його потреб обумовлюють необхідність трансформації дидактичних підходів до формування змісту освіти. Цей процес відбувається на тлі пріоритетів національної освіти та інтеграції України в глобальний освітній простір [31, с. 5].

Нова українська школа акцентує увагу на особистісно зорієнтованому навчанні, тобто не просто на засвоєнні певної суми знань учнями, а на цілісному становленні особистості, цілісності характеру, уважливому ставленні до світу, здатності співпереживати, співпрацювати, вступати в діалогічні стосунки зі світом та оточенням тощо.

Державний стандарт початкової освіти визначає змістові акценти для гармонійного розвитку учнів початкової школи, формулюючи їх у вигляді наскрізних умінь, які є універсальними для всіх освітніх потреб і обов'язковими для опанування учнями. Зокрема, це такі вміння: усвідомлення проблем і вміння їх розв'язувати, критично ставитися до будь-якої інформації, співпереживати, співпрацювати, ефективно комунікувати, розвивати емоційний і соціальний інтелект, вивчати явища і поняття, організовувати свій час, рефлексувати, прагнути читати тощо. Ці орієнтири забезпечують збалансовану взаємодію ключових компонентів особистості: емоційного («Відчуваю»), когнітивного («Думаю») і діяльнісного («Дію») [31, с. 5].

Розвиток емоційного і соціального інтелекту є важливим аспектом початкової освіти. Оволодіння цими видами інтелекту як надважливими аспектами успішної взаємодії з оточенням, усвідомлення власних потреб і можливостей, урахування потреб інших є складовою розвитку дитини початкової ланки, що вплине на формування особистості і сприятиме в подальшому засвоєнню норм і правил суспільної комунікації.

Цей період сприяє активному становленню емоційної сфери школярів, розвивається впевненість у собі, здатність до аналізу і узагальненню, уміння

сприймати ситуацію відсторонено і насамперед розуміти і сприймати почуття та запити інших. Початкова школа закладає підвалини дотримання загальноприйнятих норм поведінки, що поступово розвиваються під час щоденного виконання обов'язків, виконання норм поведінки в школі, дотримання правил як для учнів, так і до колективу загалом.

Відповідно до вимог Нової української школи, навчання в початкових класах визначено як адаптаційно-ігровий період, що реалізується через ігрову діяльність із використанням ігрових методів. Гра виступає природною формою пізнання, виховання, розвитку та мотивації молодших школярів. Вона є захоплюючою, творчою, невимушеною, відкритою й образною діяльністю, яка сприяє розвитку емоцій, почуттів і емоційного інтелекту.

Одними з ключових компетентностей учнів початкової школи є здатність ефективно управляти своїми емоціями, розвивати емоційний інтелект, комунікувати з іншими, проявляти ініціативу та мислити. Це зумовлює актуальність дослідження можливостей гри в освітньому процесі початкової школи, а також її впливу на формування вміння виражати емоції, контролювати власний емоційний стан, розуміти емоції інших, взаємодіяти та спілкуватися [31, с. 5].

Наукові дослідження, присвячені використанню гри в освітньому процесі початкової школи, відображені в роботах психологів Л. Виготського та Д. Ельконіна, які вивчали вплив гри на психічний розвиток дитини. Питання розвитку емоційного інтелекту висвітлені в працях Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Дж. Мейєра та П. Селовея, які визначили поняття "соціальний інтелект" і досліджували його структуру. Зокрема, вивченням структури соціального інтелекту займалися Д. Гоулман, Д. Люсін, Дж. Мейєр та П. Селовей. Особливості розвитку емоційного інтелекту в учнів початкових класів висвітлені в роботах Ю. Савченко та М. Шпак.

Гра відіграє надзвичайно важливу роль у житті молодшого школяра, оскільки саме через неї дитина проходить первинну адаптацію до соціального середовища, навчаючись співвідносити себе з іншими та усвідомлювати свою

роль у суспільстві. Це усвідомлення створює можливості для ефективного використання ігрової діяльності у розвитку емоційного інтелекту та емоційної сфери на цьому етапі формування особистості.

Вибір теми магістерської роботи зумовлений актуальністю та недостатньою дослідженістю обраної проблеми, її вагомим теоретичним і практичним значенням, а також перспективністю подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Мета дослідження: вивчити і теоретично обґрунтувати вплив дидактичної гри на розвиток емоційного і соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження - процес розвитку емоційного і соціального інтелекту.

Предмет дослідження - розвиток емоційного і соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

- вивчити й узагальнити стан емоційного і соціального інтелекту молодших школярів;
- визначити сутність понять «дидактична гра», «емоційний» і «соціальний» інтелект;
- розкрити значення дидактичної гри для розвитку емоційного і соціального інтелекту молодших школярів;
- систематизувати та описати дидактичні ігри для формування різних видів інтелекту;
- проаналізувати застосування дидактичної гри для формування емоційного і соціального інтелекту учнів початкової школи;
- дослідити рівні сформованості емоційного і соціального інтелекту молодших школярів;
- довести шляхом експерименту вплив дидактичної гри на розвиток емоційного і соціального інтелекту дітей.

З метою якісного та обґрунтованого вирішення поставлених завдань було

використано низку таких **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз і узагальнення наукових баз, педагогічної та психологічної практик задля окреслення та визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження та обґрунтування застосування дидактичної гри як засобу розвитку емоційного та соціального інтелекту молодших школярів; методи систематизації та узагальнення щодо комплексного аналізу теоретичних даних; *емпіричні*: якісне та вдумливе спостереження за освітнім процесом, різновекторні бесіди, анкетування, експеримент задля перевірки ефективності застосування дидактичної гри; *статистичні*: аналіз отриманих даних дослідно-експериментальної роботи проводився з використанням методів математичної статистики з метою перевірки достовірності результатів; *графічні* методи були застосовані з метою опису кількісних характеристик експерименту.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати та висновки, оприявлені в роботі, можуть бути використані в навчальному процесі як вагомий чинник розширення арсеналу методів корекції розвитку емоційного та соціального інтелекту засобами дидактичної гри молодших школярів. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані для методичних розробок та рекомендацій щодо застосування дидактичної гри на уроках у початковій школі для дітей молодшого шкільного віку.

Експериментальною базою дослідження став Ріпкинський ліцей Ріпкинської селищної ради Чернігівського району Чернігівської області. Експериментальною роботою було охоплено 26 учнів 4-Б класу.

Апробація дослідження здійснювалася шляхом участі в студентських конференціях та виступах. Основний зміст дослідження відображено у Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Теорія і практика сучасної освіти та науки в Україні у світлі ідей К. Д. Ушинського (1823/1824-1870/1871)» 29 квітня 2024 року, у Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти» 18 квітня 2024 року, на I Міжнародній науково-практичній конференції до 65-річчя факультету дошкільної, початкової

освіти і мистецтв «Сучасна освіта в умовах глобалізованого світу: реалії, виклики, перспективи» 23-24 травня 2024 р. в м. Чернігів та апробовані під час проходження виробничої педагогічної практики на базі Ріпкинської гімназії Ріпкинської селищної ради Чернігівського району Чернігівської області.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які мають підрозділи, висновку, списку використаних джерел (64 найменувань) та 4 додатків. Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок, основний зміст викладено на 81 сторінці. Робота містить 6 таблиць і 10 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

1.1. Сутність понять «соціальний інтелект», «емоційний інтелект», «дидактична гра»

У сучасних умовах розвитку вітчизняної науки та освіти особливої значущості набуває питання формування емоційного інтелекту у дітей та підлітків. Хоча цей термін часто плутають із загальним інтелектом, його основою є концепція соціального інтелекту, яка зосереджується на здатності розуміти, аналізувати та керувати як власними емоціями, так і емоціями оточуючих. Емоційний інтелект відіграє ключову роль у формуванні ефективної взаємодії, розвитку емпатії та створенні здорового соціального середовища, що необхідно для гармонійного розвитку особистості в сучасному світі. Інтеграція емоційного інтелекту в освітній процес сприяє не лише академічному, а й емоційно-соціальному становленню молодого покоління, забезпечуючи готовність до життя в умовах динамічних змін.

Компетентнісний підхід в освіті передбачає не лише розвиток у школярів базових знань, умінь і навичок, але й формування ключових соціальних компетенцій, які забезпечують успішну адаптацію молодого покоління до умов соціальної взаємодії та сприяють ефективній соціалізації особистості [44, с. 456]. У сучасному освітньому контексті початкова школа має створювати умови для розвитку в учнів здатності до комунікації, соціальної взаємодії, аналізу та засвоєння соціально значущої інформації для вирішення різноманітних завдань. Важливо також навчити дітей продуктивно співпрацювати з однолітками й дорослими, ефективно працювати в команді та реалізовувати свій потенціал.

Проблема розвитку соціального інтелекту стає особливо актуальною в молодшому шкільному віці. У цей період активно розвиваються не лише інтелектуальні здібності дитини, але й навички міжособистісної взаємодії, а

також формуються уявлення про власну соціальну поведінку та поведінку дорослих.

Хоча проблема соціального інтелекту активно досліджується, у соціально-психологічній науці досі немає єдиного визначення цього складного явища. Водночас можна виокремити основні підходи до його розуміння.

Теоретичні підходи до розуміння соціального інтелекту різняться за своїми акцентами. Одні дослідники (Г. Айзенк, Дж. Гілфорд) розглядають його як частину загального інтелекту, підкреслюючи когнітивні аспекти. Інші (Д. Векслер, Е. Торндайк) виокремлюють соціальний інтелект як самостійний конструкт, пов'язаний з адаптацією в соціальному середовищі. Третій підхід об'єднує дослідників, які акцентують увагу на інтегральному характері соціального інтелекту, його залежності від особистісних рис та рівня розвитку самосвідомості [1, с. 60].

За концепцією Г. Айзенка, соціальний інтелект є виявом загального інтелекту, модифікованого під впливом соціокультурного контексту. Формування соціального інтелекту розглядається як невід'ємна частина процесу соціалізації особистості [1, с. 61].

В рамках концепції Дж. Гілфорда соціальний інтелект виступає як автономна система інтелектуальних здібностей, що не корелює із загальним інтелектом. Ця система спеціалізується на сприйнятті та обробці соціальної інформації. Соціальний інтелект, за Гілфордом, є інтегральною здатністю, що визначає успішність соціальної взаємодії. Його функціонування забезпечується комплексом таких компонентів як соціальна сенситивність, перцепція, пам'ять та мислення, які спрямовані на аналіз соціальних об'єктів [1, с. 61].

А. Мельник запропонувала власну модель соціального інтелекту, виділивши в його структурі три основні компоненти: когнітивний, поведінковий та емоційний [36, с. 67].

Теоретичні підходи Дж. Гілфорда та М. Саллівен до розуміння соціального інтелекту лягли в основу розробки методик його оцінки у молодших школярів. Ці методики передбачають використання композитних

шкал, які дозволяють визначити ступінь розвитку таких складових соціального інтелекту як соціальна адаптація, гармонійність міжособистісних стосунків та ефективність соціальної взаємодії.

Дослідження демонструють, що індивіди з високим рівнем соціального інтелекту здатні до більш повної та глибокої обробки соціальної інформації. Вони ефективно декодують невербальні сигнали, швидко формують когнітивні уявлення про інших людей та їхні наміри, а також успішно прогнозують соціальні наслідки своєї поведінки. Ці когнітивні особливості сприяють як ефективній соціальній адаптації, так і успішній міжособистісній комунікації.

Високий рівень соціального інтелекту характеризується проактивною соціальною поведінкою, спрямованою на встановлення та підтримку міжособистісних контактів. Індивіди з високим соціальним інтелектом демонструють гнучкість у соціальній взаємодії, здатність до адаптації до різних соціальних ситуацій та винахідливість у вирішенні соціальних проблем. У дітей такі прояви часто супроводжуються підвищеним інтересом до соціальних питань та прагненням до соціальної активності.

Діти з низьким рівнем соціального інтелекту часто стикаються з труднощами у сприйнятті та інтерпретації соціальних сигналів. Вони можуть мати обмежені можливості у прогнозуванні соціальних наслідків своїх дій, що призводить до неефективної соціальної взаємодії. Недостатнє розуміння невербальних комунікативних засобів та соціальних норм ускладнює їхню адаптацію до міжособистісних відносин та сприяє виникненню конфліктних ситуацій.

Чимало науковців присвятили свої дослідження вивченню емоційного інтелекту.

Термін «емоційний інтелект» був уперше введений у 1990 році Пітером Селовеєм та Джоном Меєром. Вони визначали його як сукупність індивідуальних здібностей і характеристик, які визначають, чи буде вплив емоцій конструктивним або деструктивним для поведінки людини. На їхню думку, емоційний інтелект включає:

- 1) здатність сприймати та виражати емоції;
- 2) розуміння емоцій, саморегуляцію та управління емоціями інших людей;
- 3) використання емоцій для творчого мислення, гнучкого планування, перемикавання уваги та мотивації.

У 1990 році Керолін Саарні ввела в психологію розвитку поняття «емоційна компетентність», яке складається з восьми основних умінь або навичок:

- 1) усвідомлення власних емоційних станів;
- 2) здатність розпізнавати емоції інших людей;
- 3) уміння використовувати словник емоцій і культурно прийняті форми їх вираження, а на більш зрілих етапах — інтегрувати культурні сценарії та пов'язувати емоції із соціальними ролями;
- 4) здатність до емпатії та співпереживання іншим;
- 5) розуміння того, що внутрішній емоційний стан не завжди відповідає зовнішньому вираженню, як у себе, так і в інших, а також усвідомлення впливу своїх емоцій на оточуючих і врахування цього у своїй поведінці на зрілих етапах;
- 6) здатність справлятися з негативними емоціями через використання стратегій саморегуляції, які зменшують їхню інтенсивність і тривалість;
- 7) усвідомлення того, що характер взаємовідносин залежить від способу вираження емоцій, включаючи ступінь їхньої щирості, автентичності та емоційної взаємності;
- 8) здатність приймати власні емоції, незалежно від їхньої унікальності чи культурної зумовленості, і підтримувати бажаний емоційний баланс [26, с. 70].

Поняття «емоційний інтелект» здобуло широку популярність завдяки Д. Гоулману, чия книга «Емоційний інтелект» (1995) справила значний вплив на світову психологію та педагогіку. У своїй роботі Д. Гоулман наводить численні приклади, що яскраво ілюструють важливість усвідомлення власних емоцій та емоцій інших людей, а також уміння керувати своїми почуттями й

вибудовувати стосунки. На основі цих прикладів він визначає емоційний інтелект як здатність людини розуміти свої емоції та емоції інших, ефективно управляти ними як у внутрішньому житті, так і під час взаємодії з оточуючими [14].

На думку психолога та наукового журналіста Деніела Гоулмана, концепція «емоційного інтелекту» включає п'ять основних компонентів.

1. Самосвідомість – це здатність людини точно розпізнавати власні емоції та мотивації, об'єктивно оцінювати свої сильні й слабкі сторони, а також визначати життєві цінності та цілі. У контексті емоційного інтелекту самосвідомість виходить за межі звичного «пізнання себе» і передбачає глибше розуміння стратегій самоаналізу й самооцінки.

Багато людей відчують емоційні реакції на події, не усвідомлюючи їхньої природи. У відповідь на запитання про свій стан вони часто використовують загальні формулювання, такі як «добре» чи «погано», не здатні точно визначити конкретну емоцію. Розвинута самосвідомість передбачає когнітивне розуміння різних емоційних станів і регулярне звертання уваги на власні емоції протягом дня. Це допомагає краще усвідомлювати тонкі зміни в емоційному стані та їхні причини.

Самосвідомість є важливою навичкою для ефективної взаємодії із зовнішнім середовищем, зокрема під час спілкування з колегами чи клієнтами, обробки нової інформації або адаптації до змін у середовищі.

2. Саморегуляція – це вміння управляти власними емоціями. Коли людина починає усвідомлювати вплив своїх почуттів у різних ситуаціях, вона здатна ефективно контролювати їх. Цей процес передбачає повне розуміння того, що відчувається, і вибір відповідної поведінки залежно від обставин.

Щоб оволодіти саморегуляцією, важливо прийняти свої емоції. Хоча люди можуть змінювати свої емоційні реакції на певні події, вони не можуть просто позбутися почуттів. Стимування емоцій у довгостроковій перспективі може призвести до виснаження, що у стресових ситуаціях ускладнить здатність контролювати себе.

Прийняття емоцій дає можливість краще розуміти свої почуття і обирати найбільш адекватну реакцію на те, що відбувається, забезпечуючи ефективну адаптацію до будь-яких умов.

3. Мотивація – це здатність спрямовувати зусилля на досягнення мети заради самого процесу її реалізації.

4. Емпатія – це здатність розуміти емоції оточуючих і співпереживати їм. Завдяки дослідженням багатьох експертів у цій сфері емпатія визнана однією з ключових навичок емоційного інтелекту, яка сприяє ефективному спілкуванню та дозволяє передбачати емоційні зміни інших людей.

Для розвитку емпатії важливо також усвідомлювати власні емоції та бути відкритими до емоційного досвіду інших, щоб краще ідентифікувати їхні почуття. Люди з високим рівнем емпатії здатні помічати навіть найдрібніші соціальні сигнали, що вказують на потреби чи бажання інших.

5. Соціальні навички — це здатність налагоджувати взаємини з людьми та впливати на їхню поведінку в потрібному напрямі [14 с. 93].

Основними ознаками високого емоційного інтелекту є:

- уміння делікатно впливати на емоції оточуючих;
- здатність встановлювати та підтримувати стосунки;
- уміння відстоювати власну думку, поважаючи межі інших людей;
- адаптивність до нових та непередбачуваних обставин;
- стабільний емоційний стан;
- здатність ефективно застосовувати стратегії для вирішення конфліктів.

Таким чином, емоційний інтелект слід розглядати як невід’ємну частину загального розвитку, у взаємозв’язку з іншими знаннями, вміннями, навичками та здібностями, необхідними для кожної особистості.

Для розвитку емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку рекомендується звернути увагу на використання дидактичних ігор. Вони можуть проводитися як у груповій, так і в індивідуальній формах.

Дидактична гра — це форма ігрової діяльності, у якій діти виконують дії за встановленими правилами, використовуючи отримані знання. Вона створює

умови для різностороннього застосування цих знань, стимулює розумову активність дітей, залишаючись для них захоплюючою та близькою за форматом грою [6, с. 12].

Дидактична гра сприяє зосередженню уваги дитини на навчальних завданнях, формуючи інтерес і щире бажання навчатися. Хоча дидактичні ігри з'явилися давно, саме зараз вони набули значної популярності та поширення. Раніше освітній процес здебільшого був орієнтований на передачу нових знань, а нині підхід «вчимось граючись» активно впроваджується в освітніх закладах.

Останнім часом науковці зосереджують свої дослідження на розробці серій ігор, спрямованих на комплексний розвиток інтелекту дитини. Над цією проблемою працюють такі вчені, як З. Богуславська, О. Дяченко, Н. Веракса, Е. Смірнова, А. Бондаренко, Н. Михаленко, Н. Короткова та інші.

Науковці підкреслюють, що правила відіграють ключову роль у дидактичній грі, адже саме вони спрямовують дітей до досягнення мети. Вони визначають, що і як має робити кожна дитина, сприяючи розвитку самоконтролю, вмінню стримуватися та керувати своєю поведінкою. Мета дидактичної гри може змінюватися, як і взаємодія між дітьми під час гри, проте її зміст завжди залишається заздалегідь відомим.

Учитель виконує роль ініціатора й організатора гри, відповідаючи за її корекцію. Він має чітко пояснити дітям правила, спостерігати за ходом гри та, за необхідності, брати в ній активну участь. Дітей захоплює сам процес гри, адже ігрові дії пробуджують інтерес до дидактичних завдань, роблять їх більш активними та дарують задоволення.

Ігрові дії підвищують емоційність і привабливість занять, створюють умови для кращого засвоєння знань, умінь і навичок, а також сприяють розвитку довільної уваги дітей.

Дидактичні ігри, які застосовуються в початковій школі, виконують різноманітні функції:

- стимулюють інтерес і увагу учнів;
- розвивають пізнавальні здібності, кмітливість та уяву;

- сприяють закріпленню знань, умінь і навичок;
- удосконалюють сенсорні здібності тощо.

Грамотно організована цікава дидактична гра наповнює процес мислення емоційним забарвленням, сприяє розвитку саморегуляції та зміцненню вольових якостей дитини. Її основна цінність полягає в тому, що вона забезпечує емоційне розвантаження, допомагає запобігти втомі та зменшує прояви гіподинамії [7, с.10].

Дидактична гра має цінність завдяки тому, що під час її проведення дитина діє активно та невимушено, залучаючи свої емоції, інтелект і уяву. Гра стимулює творче мислення, приносить задоволення від досягнення мети, самостійного розумового зусилля та подолання труднощів. Уміло організовані дидактичні ігри викликають зацікавленість і стають привабливими для учнів. Якщо зміст гри та її правила зрозумілі дітям, а сам процес доступний для їхнього сприйняття, втручання дорослого не потрібне.

Основною умовою впливу педагога на розвиток ігрової діяльності є сприяння формуванню та розвитку самостійності у дітей.

Дидактична гра виступає як ефективний інструмент реалізації навчальних завдань, сприяючи не лише засвоєнню теоретичного матеріалу, а й розвитку пізнавальних процесів, формуванню практичних умінь та навичок. У процесі дидактичної гри відбувається комплексна психологічна розвиток дитини, що охоплює як когнітивну сферу, так і емоційно-вольову.

1.2. Розвиток емоційного та соціального інтелекту в молодших школярів засобами дидактичної гри

Молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку емоційного та соціального інтелекту. У цьому віці діти відзначаються емоційною чутливістю до навколишніх подій, яскравим емоційним забарвленням сприйняття, уяви, розумової та фізичної діяльності, а також щирістю та відкритістю у вираженні своїх почуттів.

Згідно із сучасними психологічними дослідженнями, діти цього віку вже мають сформовану здатність розрізняти емоційні переживання і створювати когнітивні схеми для розпізнавання емоційних станів. Щодо базових емоцій, молодші школярі володіють чіткими уявленнями, які вони можуть висловлювати вербально. Вони легко розуміють емоції, пов'язані із знайомими життєвими ситуаціями, а їхній емоційний словник активно формується в цей період.

Формування емоційної компетентності та розвиток емоційного й соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку має на меті:

- усвідомлення власних емоцій і почуттів (розвиток самосвідомості) та вміння контролювати емоційні стани й поведінку (саморегуляція);
 - розвиток емпатії та здатності розуміти внутрішній світ інших людей;
 - зміцнення впевненості в собі й формування почуття самоприйняття;
 - вдосконалення комунікативних навичок і здатності вирішувати конфлікти;
 - формування соціально значущих мотивів поведінки;
 - розвиток когнітивних здібностей;
 - стимулювання творчої діяльності та усвідомлення власної унікальності;
 - зниження рівня агресивності й проявів антисоціальної поведінки;
 - розвиток лідерських якостей і вміння ефективно взаємодіяти з іншими
- [52, с. 50].

Вивчення емоційних особливостей дітей молодшого шкільного віку та розвиток їхнього емоційного інтелекту є одним із пріоритетних завдань освітнього процесу в початковій школі.

С. П. Дерев'янка зазначає, що ефективними методами розвитку емоційного інтелекту є гра, арттерапія (зокрема, малюнкова терапія, музикотерапія, бібліотерапія, казкотерапія), психогімнастика, поведінкова терапія (релаксаційні тренінги, функціональні тренінги, імаго-метод), а також дискусійні підходи, такі як групові обговорення, самоаналіз та аналіз проблемних ситуацій [16, с. 115].

Дидактичні ігри також відіграють важливу роль у розвитку емоційного та соціального інтелекту дітей.

Цей вид гри є складним і багатогранним педагогічним явищем, яке можна водночас розглядати як метод, прийом, форму навчання, вид діяльності та засіб освіти. Дидактична гра виступає сучасним і ефективним інструментом навчання та виховання, поєднуючи освітню, розвивальну й виховну функції. Ці функції взаємопов'язані, і в процесі гри в ігровій ситуації успішно вирішуються завдання навчально-виховного характеру [17, с.72].

Освітній процес, орієнтований на розвиток емоційного та соціального інтелекту, відповідає завданням адаптаційно-ігрового періоду. Навчання учнів 1–2 класів у рамках вимог Нової української школи організовується через ігрову діяльність із застосуванням різноманітних ігрових методів.

Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів визначається як процес і результат змін у їхній емоційній та інтелектуальній сферах. Його метою є формування здатності розпізнавати, виражати й керувати власними емоціями, а також розуміти та впливати на емоційний стан інших. Ці навички є необхідними для налагодження доброзичливих і толерантних взаємин, досягнення поставлених цілей і забезпечення успіху в діяльності.

До ключових компетентностей учнів початкової школи належать здатність конструктивно управляти емоціями, використовувати емоційний інтелект, ефективно співпрацювати, проявляти ініціативу та творчий підхід.

Актуальним напрямком сучасного педагогічного дослідження є вивчення потенціалу гри як ефективного засобу розвитку емоційної сфери молодших школярів. Зокрема, важливо дослідити вплив ігрової діяльності на формування навичок емоційної саморегуляції, емпатії та ефективної комунікації. Уроки гуманітарного циклу, такі як читання, музика, образотворче мистецтво та «Я досліджую світ», створюють сприятливе середовище для впровадження ігрових елементів та збагачення емоційного досвіду учнів.

Гра є ефективним засобом підвищення мотивації до навчання у молодших школярів, стимулюючи пізнавальну активність та сприяючи

глибокому засвоєнню навчального матеріалу. В ігровій діяльності розвиваються такі когнітивні процеси як аналіз, синтез, узагальнення, що сприяє формуванню творчого мислення та підвищенню інтелектуальних здібностей.

Вона також допомагає дітям навчитися контролювати свої емоції, бажання, амбіції, підпорядковуючи їх спільним інтересам групи або класу. Гра дозволяє побачити себе й свою поведінку очима інших, аналізувати дії однокласників, регулювати свої почуття й волю. Це сприяє розвитку емоційної сфери, збагаченню емоційно-чуттєвого досвіду та формуванню емоційного інтелекту [24, с.4].

Потенціал дидактичної гри у розвитку емоційного інтелекту молодших школярів полягає в наступному [6, с.12]:

- гра захоплює дітей, викликаючи емоції, такі як збудження, здивування, радість, захват, оптимізм, цікавість та очікування, що сприяє активізації емоційної сфери дитини;
- вона дає змогу виявити й розкрити індивідуальні здібності дитини, її сильні й слабкі сторони, а також емоційні реакції на різні події, рішення та вчинки, що допомагає формувати емоційно-чуттєвий досвід;
- гра створює умови для пошуку рішень проблем, що стимулює появу позитивних емоцій, які мотивують до активної діяльності;
- успіх у грі викликає емоції задоволення, впевненості та захвату, підвищуючи самооцінку школярів, а поразка — почуття засмучення й розчарування, вчить приймати невдачі, робити висновки, вдосконалювати свої вміння й керувати емоційним станом;
- гра об'єднує учнів через спільне переживання інтересів і емоцій, демонструє приклади емоційних реакцій, допомагає стримувати негативні почуття (роздратування, злість, образу), а також формує навички поваги, довіри, підтримки та натхнення, розвиваючи здатність керувати своїми емоціями й впливати на почуття інших;

- вона пробуджує творчість, викликає яскраві емоції радості й захоплення, що надихає дітей на нові досягнення, додає впевненості в собі та стимулює розвиток емоційної сфери.

Згідно зі структурою емоційного інтелекту, ігрову діяльність доцільно спрямовувати на розвиток навичок розуміння, адекватного вираження та управління власними емоціями, а також на здатність розуміти й керувати емоціями інших — однокласників, учителів, літературних персонажів чи авторів художніх творів.

Для розвитку навичок пізнання, вираження та управління власними емоціями доцільно застосовувати ігри та ігрові завдання, спрямовані на формування позитивного настрою, зменшення психологічної напруги, вміння адекватно виражати почуття, емоційно реагувати на прослухане або прочитане. Важливим є також оволодіння методами саморегуляції, дихальними техніками, а також вміннями взаємодії та спілкування. Ефективними в цьому контексті є театралізовані та дидактичні ігри пізнавального спрямування.

Для розвитку навичок розуміння й управління емоціями інших можна запропонувати ігри та завдання, які формують прийоми взаємодії, міжособистісного спілкування, емпатії та спільного розв'язання проблем. Доцільними також є театралізовані ігри та пізнавальні дидактичні ігри.

Розглянемо докладніше напрямки та типи ігор, що сприяють розвитку емоційного інтелекту у молодших школярів.

Ігрові методики та завдання є ефективним інструментом створення позитивного психологічного клімату на уроках читання, сприяючи розвитку атмосфери довіри, взаєморозуміння та емоційної безпеки. Такий підхід стимулює активну участь учнів у навчальному процесі, сприяє розвитку комунікативних навичок та формуванню толерантного ставлення до інших.

Для цього важливо навчати школярів розслаблятися й знімати психологічну та емоційну напругу, що є ключовим для саморегуляції та управління власним емоційним станом. Такі ігри, як «Сонячний зайчик»,

«Зморшки», «Буратіно», «Злі – добрі кішки», можна інтегрувати в загальну структуру уроку, поєднуючи їх із темою заняття.

Ігрове завдання «Повтори емоцію» є ефективним інструментом для розвитку емоційного інтелекту учнів. Шляхом імітації позитивних емоцій персонажів художніх творів, учні не лише вдосконалюють навички невербальної комунікації, але й формують позитивне емоційне ставлення до читання. Вправа «Подаруй усмішку книзі/автору/персонажам твору» сприяє емпатії та формуванню емоційного зв'язку з літературним текстом.

Ігрові завдання, спрямовані на розвиток емоційної компетентності, передбачають активне використання вербальних та невербальних засобів комунікації. За допомогою міміки, жестів, інтонацій та мовлення учні мають змогу виражати власні емоції, а також розпізнавати та розуміти емоційний стан оточуючих. У молодшому шкільному віці особливу увагу слід приділяти розширенню емоційного словника дітей та формуванню у них навичок емоційної саморегуляції.

Оволодінню навичками вираження емоцій сприяють ігри, такі як:

- «Жива картинка»,
- «Кумир»,
- «Упізнай героя»,
- «Оживи персонажа»,
- «Через скло»,
- Читай з настроєм»,
- «Тонаграма твору»,
- «Емоції персонажів» тощо.

Ці вправи демонструють школярам різні способи вираження емоцій за допомогою міміки, жестів, рухів, інтонацій та пози тіла.

У грі «Тонаграма твору» учні слухають текст і передають свій настрій, малюючи лінії різної форми, товщини та кольору. Лінії спрямовані:

- вгору — радість, піднесення, захоплення, здивування;
- вниз — горе, смуток, злість, страх, тривога;

прямо — звичайний перебіг подій без виражених емоцій.

У грі «Емоції персонажів» учні викладають картки із символічними зображеннями різних емоційних станів героїв твору. Вони пояснюють, у яких ситуаціях змінювався настрій персонажів і що було причиною цих змін.

Ігри для керування емоціями та освоєння технік саморегуляції й дихання. Для розвитку здатності контролювати власний емоційний стан важливо навчити учнів навичкам релаксації, саморегуляції та керування диханням. Ігри, спрямовані на навчання школярів розслаблятися та регулювати дихання, сприятимуть подальшому ефективному управлінню їхнім емоційним станом.

Такі ігри, як «Сонечко і хмаринка», «Морозиво» або «Бурулька», можна інтегрувати у навчальний процес, пов'язуючи з темою уроку чи персонажами творів. Їх також можна використовувати як розминку, хвилинку відпочинку або вправу для перемикання уваги.

Ігри та завдання для розвитку навичок взаємодії, міжособистісного спілкування та розуміння інших. Такі ігри дають можливість дітям приміряти на себе емоції інших, перевтілюватися в різних персонажів або образи, що допомагає відчути нові емоції. Вони сприяють формуванню доброзичливого й толерантного ставлення до ровесників, розумінню їхнього емоційного стану та побудові позитивної взаємодії з однокласниками.

Прикладом такої гри є «Дзеркало», яка дозволяє дітям відчути емоції іншої людини, відображаючи її стан. Подібні ігри доцільно проводити на етапі творчої роботи з текстом або завданнями, що потребують нестандартного підходу. Ці ігри дозволяють дітям спілкуватися, висловлювати свої ідеї, обговорювати їх, переконувати інших, адекватно реагувати на чужі думки й емоції, домовлятися та знаходити оптимальні рішення, використовуючи свої емоційні ресурси.

Таким чином, учні вчаться керувати власним емоційним станом, адекватно виражати свої почуття під час обговорення, налагоджувати стосунки та розуміти емоції інших.

Прикладами таких творчих завдань є:

- ігри-припущення, наприклад, «Як ти вважаєш, як би вчинив головний герой казки/вірша/оповідання, якби опинився ...»;
- гра «Казки навиворіт», де учням пропонується змінити місцями персонажів, перенести їх в іншу казку, час або умови;
- завдання «Придумай закінчення казки» (скласти нову кінцівку, змінити події або продовжити їх);
- введення нового персонажа у твір;
- написання листа, запис аудіо- або відеозвернення до персонажів твору;
- створення реклами для художнього твору;
- розробка коміксу чи мультфільму за мотивами твору.

Ці завдання сприяють розвитку емоційного інтелекту, творчого мислення та взаємодії між учнями.

Театралізовані ігри стимулюють творчу активність учнів, сприяючи розвитку уяви, фантазії та образного мислення. Процес створення образу персонажа, розігрування діалогів та інсценізація подій розвивають комунікативні навички та сприяють формуванню власного стилю вираження.

Обговорення та переживання ситуацій із твору викликають різноманітні емоції, допомагаючи дитині легше адаптуватися до подібних ситуацій у реальному житті.

Для розігрування варто обирати твори з великою кількістю персонажів, що дозволить залучити більше учнів. Важливими є яскраво виражені емоції героїв, які діти можуть передати, та зрозумілий сюжет, який школярі зможуть легко пов'язати з власним досвідом і використати у своєму житті.

Дидактичні ігри пізнавального характеру спрямовані на збагачення емоційного словника учнів. За допомогою таких ігор діти ознайомлюються з різноманітними емоційними станами, вчать їх описувати, визначати причини їх виникнення та демонструвати відповідні вербальні та невербальні реакції.

Систематична робота над розвитком емоційної лексики сприяє підвищенню рівня емоційної компетентності учнів.

Приклади ігор:

- «Кубик емоцій»: на гранях кубика зображені різні емоції, які учні повинні відтворити;
- «Колесо емоцій»: представляє назви та зображення різноманітних емоційних станів людини.

Також можна використовувати:

- «Обличчя»: учні визначають, яке почуття виражає малюнок чи фотографія;
- «Збери слова»: пропонується підібрати слова, які описують емоцію, зображену на малюнку, піктограмі або уявлену через персонажів художнього твору.

Ці ігри сприяють розвитку емоційного словника, вмінню розпізнавати та виражати почуття.

Запропоновані ігри стимулюють творчу активність учнів, забезпечуючи сприятливе середовище для вираження та дослідження власного емоційного світу. Систематична участь у таких іграх сприяє розвитку емоційного інтелекту, а саме здатності розпізнавати, розуміти та ефективно управляти власними емоціями, а також емпатії та розуміння емоцій інших людей.

Потенціал гри для розвитку емоційного інтелекту молодших школярів полягає у її здатності захоплювати, активізуючи емоційну сферу дитини; створювати можливості для виявлення індивідуальних здібностей, що сприяє накопиченню емоційно-чуттєвого досвіду; формувати умови для пошуку рішень, що стимулює виникнення стеничних емоцій.

Гра допомагає дітям переживати емоції, пов'язані з перемогою чи поразкою, що підвищує самооцінку, навчає робити висновки та контролювати свої емоційні стани. Вона також згуртовує учнів через спільне переживання інтересів та емоцій, демонструє приклади емоційних реакцій, розвиває вміння

керувати як своїми емоціями, так і почуттями інших. Гра стимулює творчість дітей, що сприяє загальному розвитку їхньої емоційної сфери.

На розвиток емоційного інтелекту учнів 1–2 класів впливають ігри, які:

- створюють позитивний настрій, психологічний комфорт та знімають напругу;
- допомагають адекватно виражати власні емоції, відгукуватися на прочитане та розпізнавати емоції інших;
- навчають керувати емоціями, оволодівати техніками саморегуляції та дихання;
- сприяють розвитку навичок взаємодії, міжособистісного спілкування та розуміння інших;
- використовують театралізацію, інсценізації;
- розширюють знання школярів про емоції та почуття.

Висновки до розділу 1

У теоретичному розділі висвітлено основи розвитку емоційного та соціального інтелекту молодших школярів через використання дидактичних ігор. Здійснено аналіз понять «соціальний інтелект», «емоційний інтелект» та «дидактична гра», а також визначено їхню важливість для формування емоційно-соціальних навичок у дітей.

Соціальний інтелект трактується як здатність розуміти інших людей і ефективно з ними взаємодіяти, тоді як емоційний інтелект — як уміння усвідомлювати, розпізнавати та регулювати свої емоції, а також емоції оточуючих. Дидактична гра розглядається як ефективний засіб, який забезпечує умови для активного, захопливого навчання та сприяє розвитку емоційних і соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Окрему увагу приділено особливостям розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів цього віку та ролі дидактичних ігор у цьому процесі. Встановлено, що ігрова діяльність є природним середовищем для дітей, яке дозволяє їм практикувати навички емоційної саморегуляції, емпатії, комунікації та соціальної адаптації. Дидактичні ігри створюють атмосферу, де учні навчаються розуміти свої емоції, емоції інших, справлятися зі стресовими ситуаціями, розв'язувати конфлікти й налагоджувати взаємодію з ровесниками.

Таким чином, дидактична гра є ефективним інструментом розвитку емоційного та соціального інтелекту в учнів молодшого шкільного віку. Її впровадження в навчальний процес допомагає дітям опановувати важливі емоційно-соціальні навички, сприяючи їхньому особистісному та соціальному зростанню.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ШКОЛЯРІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

2.1. Практичний досвід розвитку емоційного та соціального інтелекту на уроках

Розвиток емоційного та соціального інтелекту має особливе значення в молодшому шкільному віці, адже саме в цей період діти активно розвивають емоційну сферу, зміцнюють упевненість у собі, здобувають здатність до рефлексії та вміння враховувати потреби й почуття інших. Емоції відіграють важливу роль як у розумовій діяльності, так і у формуванні особистості дитини, збагачуючи її психіку, додаючи яскравості та різноманітності почуттям. Це робить дитину цікавою як для оточуючих, так і для самої себе. Різнманітний особистий досвід дозволяє краще розуміти події, що відбуваються навколо.

Основи емоційного інтелекту формуються в сім'ї, а їх подальший розвиток відбувається в закладах дошкільної освіти та школі.

Виділяють наступні напрямки розвитку емоційного інтелекту молодших школярів:

- усвідомлення власних емоцій і почуттів;
- розуміння емоцій і почуттів інших людей;
- управління власними емоціями та почуттями;
- формування навичок взаємодії та комунікації з іншими людьми [39, с.51].

Учителям необхідно цілеспрямовано та систематично будувати роботу з розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Важливо спочатку визначитися, з якими емоціями та почуттями слід знайомити учнів, враховуючи їхній вік.

Для першокласників рекомендовано зосередитися на базових емоціях, зрозумілих і близьких для їхнього сприйняття: радість, смуток, страх, гнів,

сором. У другому класі доцільно поглиблювати знання про емоційно-почуттєву сферу, додаючи емоції, такі як любов, здивування, відраза.

Учнів третього класу варто знайомити з розширеним спектром емоцій: інтерес, радість, здивування, страждання, горе, депресія, гнів, відраза, зневага, ворожість, страх, тривога, сором.

Четвертий рік навчання можна присвятити ознайомленню з такими емоціями, як альтруїстичні, комунікативні, практичні, романтичні, естетичні, гедонічні та мобілізаційні. Це дозволить поступово та послідовно розширювати знання учнів про емоції та почуття, сприяючи їхньому особистісному розвитку [21, с.70].

Під час ознайомлення учнів із емоціями та почуттями слід дотримуватися такого алгоритму [38, с.128]:

- 1) Ознайомлення з емоцією через наочні приклади (фото, відео, ситуації, вчинки).
- 2) Введення відповідного смайла для асоціації з емоцією.
- 3) Аналіз прояву емоцій у себе та інших (використання дзеркала або тренажера).
- 4) Розгляд власного емоційного досвіду (пережитого стану).
- 5) Обговорення, в яких випадках емоція може бути корисною, а коли завдавати шкоди.
- 6) Вивчення способів правильного проживання та вираження цієї емоції чи почуття.

Для реалізації завдань, пов'язаних із першим напрямом розвитку емоційного інтелекту — усвідомленням власних емоцій і почуттів — доцільно застосовувати такі види діяльності:

1. Розпізнавання емоцій:
 - Використання дзеркала, карти емоцій, конструктора або кубика емоцій.
 - Виконання завдання з тренажером (наприклад, намалювати будинок, у якому «живуть» різні емоції: страх, радість, смуток, злість).

– Заповнення таблиці емоцій із підбором кольорів і малюнків для кожної емоції.

2. Вправа «Користь і шкода від емоцій» – аналіз позитивного та негативного впливу емоцій.

3. Вправа «Метафора» – письмове виконання завдання на тему: «Як я виглядаю, коли відчуваю гнів чи радість, на що це схоже?» із подальшим аналізом власних станів.

4. Рефлексія пережитого емоційного досвіду.

5. Маски емоцій – створення образів для відтворення емоцій.

6. Пальчиковий театр – відтворення емоцій через драматизацію.

7. Скриньки емоцій – організація сховища для символів різних емоцій.

8. Розмальовки – використання кольорів для вираження емоцій.

9. Настільні ігри для розвитку емоційної усвідомленості.

10. Колесо емоцій – вивчення та відтворення різноманітних емоційних станів.

11. Залучення емоційного потенціалу навчального матеріалу під час уроків.

12. Креслення лінії емоцій – відображення емоцій літературних героїв або власних переживань через малюнки ліній (хвилястих, прямих, ламаних тощо).

Напрями роботи для формування вмінь керувати власними емоціями:

1. Практикування у вираженні емоцій:

- Використання міміки, жестів та пантоміми.
- У колі показати жести, які символізують привітання, побажання, радість, смуток, а інші учасники повторюють.
- Визначити частини тіла, які виражають емоції (сум — обличчя, радість — губи, гордість — спина, смуток — руки, страх — ноги).

2. Передача виразу обличчя по колу: допомагає розвивати уважність і емпатію.

3. Вправа «Скульптура»:

- Створити скульптури, які відображають протилежні емоції, наприклад, оптимізм — песимізм, радість — смуток, натхнення — знесилення, любов — ненависть.

- Обговорити, у якій скульптурі хотіли б побути і чому.

4. Промовляння фраз із різними відтінками емоцій: вчить змінювати інтонацію залежно від почуттів.

5. Аналіз причин і проявів емоцій: описати життєву ситуацію, проаналізувати викликані емоції, їх причини, вплив на самопочуття та діяльність.

6. Ознайомлення із правилами управління емоціями:

- Зафіксувати емоцію.
- Взяти відповідальність за свою емоційну реакцію.
- Зрозуміти причини емоції.
- Обрати відповідну реакцію.
- При потребі стримати сильну емоцію.

7. Засвоєння технік управління емоціями:

- Витримати паузу.
- Відокремлення «Я» від емоцій: подивитися на них збоку.
- Крок назад: оцінити емоцію з іншого боку.
- Використання методу «Я буду хвилюватися завтра».
- Метод «мінус-плюс»: стерти негатив і додати позитив.
- Нормалізація дихання.
- М'язове розслаблення.
- Практики самонавіювання, аутотренінгу, медитації.
- Самомасаж, усамітнення, жарт.
- Порахувати до 10, слухати музику, займатися спортом.
- Малювання емоцій, фізична релаксація (наприклад: тягнутися

вгору, повільно розслаблюючи кожную частину тіла, як ниточка, що тягне за голову, або виконувати вправи на розтягнення).

Ці техніки та вправи допомагають розвивати вміння контролювати емоції, усвідомлювати їх і ефективно керувати ними.

Вправа «Кошик для сміття»: учні записують свої негативні емоції на папері, потім рвуть його і викидають у кошик, символічно позбавляючись від негативу.

Наступним напрямом у розвитку емоційного інтелекту є здатність розпізнавати емоції інших людей. Пропонуємо різні види діяльності для формування цих умінь.

Розробка правил спілкування у класі

Разом із дітьми створюють правила взаємодії та щоденні рутини, які враховують вік і досвід учнів. Зрозуміле формулювання правил, їхнє пояснення, розгляд конкретних прикладів застосування та аналіз емоційних станів учнів слугують надійним інструментом для розвитку здатності розпізнавати емоції. Важливо періодично змінювати та доповнювати правила відповідно до потреб учнів.

Вправа «Заморожені»

Ця вправа допомагає аналізувати взаємодію між людьми. Учасники діляться на дві групи: одні грають роль «заморожених» (без емоцій), інші — «гарячих», які їх «розморожують» за допомогою жестів, міміки, дотику чи слів. Під час вправи важливо вчити дітей домовлятися, планувати спільну діяльність, обговорювати і вирішувати конфлікти.

Вправа «Емпатія»

Двоє учасників сидять один навпроти одного і розглядають аркуш із цифрою 6 (без крапки). Завдання: назвати, яку цифру вони бачать, і визначити, хто правий. Потім учасники перевертають аркуш або змінюються місцями. Обговорюється, що змінилося, і як досягти взаєморозуміння.

Ці вправи сприяють формуванню емпатії, здатності до аналізу емоцій і побудови ефективної взаємодії з іншими.

Вправа «Дзеркало»: учасники по черзі повторюють рухи один одного під повільну музику.

Вправа «Дотик для передачі емоцій»: за допомогою дотику, без слів, передати емоцію; потім помінятися ролями.

Вправа на рівновагу: учасники стають спина до спини, намагаються разом присісти і піднятися, після чого аналізують свою взаємодію.

Складовими успішного розуміння емоційних станів інших людей і взаємодії з ними є вміння вітатися, спілкуватися, переконувати, вирішувати конфлікти, приймати різноманітність інших, дружити. Ефективність цього напряму залежить від використання цікавих і доступних форм виховання, змісту, що відповідає проблемам дітей, активних методів роботи, вправлення у правильній поведінці та закріплення позитивних прикладів за допомогою заохочень.

Щоденник емоцій є ефективним інструментом розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Він може мати різні назви, наприклад: «Щоденник щасливої дитини», «Мій внутрішній світ», «Зошит емоцій». Кожна сторінка щоденника присвячена певній емоції відповідно до віку учнів і містить цікаві завдання.

Пропоновані активності:

- прочитати вірш, який описує емоцію;
- переглянути мультфільм, розглянути ілюстрацію, прослухати музику;
- відповісти на запитання: про яку емоцію йдеться, чому ти так вважаєш, як вона проявляється, допомагає чи заважає в описаній ситуації тощо;
- намалювати емоцію;
- розповісти історію зі свого життя, пов'язану з цією емоцією;
- виконати вправу на вираження емоції (міміка, жести, пантоміміка);
- розробити рекомендації, як правильно переживати цю емоцію.

Такі вправи й активності сприяють розвитку емоційного інтелекту та формують у дітей здатність усвідомлювати, розуміти й керувати своїми емоціями.

Зошит для учня «Мої емоції» може бути структурований наступним чином:

- Назва емоції.
- Причини, що викликають цю емоцію.
- Як виглядає моє обличчя, коли я відчуваю цю емоцію.
- Як я поведжуся, коли відчуваю цю емоцію (опис поведінки).
- Поради собі, щоб ця емоція не завдавала шкоди.

Щоденник «Щасливого учня» також може сприяти розвитку емоційного інтелекту. Рекомендується вести його щодня, включаючи записи про день народження, святкові події та важливі моменти дня. Щоденник може містити рефлексивні завдання:

- «Сьогодні я подолав(ла)...»
- «Мої досягнення за день...»
- «Троє людей, яким я хочу подякувати...»
- «Мій настрій сьогодні...»
- «Мої плани на завтра...»
- «Оцінка моїх справ за день...»

Ефективний розвиток емоційного інтелекту молодших школярів залежить від системного використання методів виховання, таких як:

- Методи пізнання власних емоцій і почуттів інших людей.
- Методи формування навичок і звичок поведінки.
- Методи саморегуляції емоцій і почуттів, зокрема ранкові зустрічі, правила й рутини класу, бесіди, розповіді, пояснення, диспути й дискусії, методи проєктів, ділові та ситуативні ігри, виховні ситуації морального вибору, доручення, самозвіти, самооцінки й самозобов'язання.

Ці інструменти сприяють усвідомленому підходу до емоційної сфери учнів, формуючи їхній емоційний інтелект і соціальну компетентність [38, с.128].

Засоби розвитку емоційного інтелекту молодших школярів

До засобів розвитку емоційного інтелекту належать казки, ігри, твори мистецтва (література, музика, танець, образотворче мистецтво) та природа.

Умови успішного розвитку емоційного інтелекту [29, с. 85]:

- 1) Використання природовідповідного навчання, зокрема карти емоційного розвитку.
- 2) Виділення часу впродовж шкільного дня для з'ясування емоційного стану кожної дитини.
- 3) Практика роботи в парах.
- 4) Організація командної роботи.
- 5) Інтеграція формування емоційного інтелекту в освітній процес та позакласну діяльність.
- 6) Навчання дітей розпізнавати емоції та формулювати фрази для їх коректного вираження.
- 7) Використання пам'яток, алгоритмів і рекомендацій для розуміння, управління власними емоціями та врахування почуттів інших людей.
- 8) Застосування діяльнісного підходу у формуванні емоційного інтелекту.
- 9) Надання дітям свободи у виборі стратегій поведінки.
- 10) Програвання реальних та вигаданих життєвих ситуацій.
- 11) Створення атмосфери успіху, почуття безпеки та впевненості у власних силах.
- 12) Обладнання куточка тиші у класі для можливості усамітнення у разі поганого настрою.
- 13) Навчання дітей звертатися за допомогою до третьої сторони у випадку конфлікту.
- 14) Практика рефлексивного письма в тиші чи під музику, де учні можуть висловити свої емоції.
- 15) Підтримання сприятливого психологічного клімату в класі.
- 16) Врахування темпераменту та особливостей нервової системи при організації педагогічної взаємодії.
- 17) Налагодження партнерських відносин у навчальному процесі.

18) Сприяння вираженню емоцій через малюнки або інші творчі види діяльності.

19) Систематичне застосування засобів емоційного впливу.

20) Проведення тренінгів із емоційної грамотності.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у молодших школярів є тривалим і систематичним процесом, який вимагає від вчителів спеціальної підготовки, ретельного планування виховної роботи з урахуванням визначених напрямів, завдань і особливостей. Це передбачає створення психологічно комфортного та безпечного освітнього середовища, здатність моделювати різні ситуації, залучати дітей до їхнього вирішення, а також навчати їх творчо та креативно діяти у взаємодії з іншими.

2.2. Дослідження рівня впливу дидактичної гри на соціальний та емоційний інтелект молодших школярів

Розвиток емоційного та соціального інтелекту у молодшому шкільному віці є ключовою складовою формування особистості, адже саме емоції значною мірою впливають на здатність дитини інтегруватися в суспільство та усвідомлювати свою роль у ньому. Завдяки грі дитина отримує можливість усвідомити важливість гармонійної взаємодії людей у соціальних групах та суспільстві загалом [5, с.6].

Роль, яку дитина приміряє на себе в грі, може вплинути на її майбутні захоплення, що, своєю чергою, може визначити вибір професії.

Молодший школяр, який нещодавно перейшов із дитячого садка чи домашнього середовища, перебуває у перехідному стані. З одного боку, він зберігає зв'язок із попереднім соціальним середовищем, а з іншого — починає формувати новий рівень соціального самовизначення. У таких умовах впровадження гри в навчальний процес допомагає зробити цей перехід менш стресовим. На цьому етапі дидактичні ігри активно застосовуються для підвищення ефективності особистісного розвитку дітей [18, с.14].

Гра, що використовується на цьому шкільному етапі, сприяє не лише підвищенню інтересу дитини до навчання, а й розвитку нових аспектів її емоційної сфери [18, с. 14]. Перемоги та поразки в ігровій діяльності є важливими елементами дитячого життя. Гра виступає своєрідною призмою, крізь яку дитина сприймає навколишній світ, і містком між дитинством і дорослістю. Результати, досягнуті під час гри, значною мірою визначають емоційний стан дитини, її гарний або поганий настрій.

Програш у грі може викликати розчарування, зневіру, відсутність мотивації до подальших досягнень і навіть депресію. Водночас перемога надихає, підвищує самооцінку та впевненість у собі, стимулюючи досягнення нових успіхів. Тому результати, які дитина отримує в іграх, що інтегровані в навчальний процес, можуть стати як джерелом натхнення, так і причиною зневіри у власних силах і відмови від подальшого самовдосконалення [21, с. 3].

Ігри розширюють емоційний спектр дитини. Якщо в ранньому дитинстві емоції були примітивними і визначеними, то з віком вони стають яскравішими й складнішими, часто пов'язаними саме з ігровими процесами. Наприклад, командні ігри допомагають дитині навчитися радіти чи хвилюватися не лише за себе, але й за свою команду. Перемога в грі може поєднувати почуття радості та гордості за себе зі співчуттям до переможених [17, с. 72].

Таким чином, гра допомагає дитині пізнавати природу своїх емоцій, встановлювати зв'язок між подіями та своїм настроєм, а також впливати на емоційний стан у майбутньому. Це сприяє формуванню навичок контролю над емоціями, що є особливо важливим у дорослому віці. Наприклад, отримавши найгірший результат у класі з розгадування загадок, дитина може розплакатися, але усвідомлення можливих наслідків, таких як сміх однокласників, може допомогти їй стримати емоційний сплеск і краще керувати своїм станом.

Отже, різноманітні емоції, які дитина переживає під час гри, сприяють розширенню її емоційного спектра, роблять його більш насиченим і різноманітним, а також допомагають усвідомити власний емоційний стан.

Дитина починає розуміти причини своїх емоцій, вчиться усувати фактори, які погіршують настрій, і водночас насолоджуватися позитивними моментами.

Дидактичні ігри широко використовуються в освітньому процесі початкової школи. Це не тільки класичні ігри, а й ігрові форми організації уроків, а також завдання у вигляді логічних ігор. Багато дослідників відзначають, що логічні ігри та головоломки є одними з найефективніших засобів для розвитку емоційного інтелекту й особистості загалом. Вони не тільки стимулюють продуктивне мислення, але й формують нові емоції, пов'язані з процесом пошуку правильного рішення [2].

Логічні ігри, головоломки, ребуси, лабіринти та інші подібні завдання сприяють формуванню навичок, необхідних як для навчання, так і для подальшого життя. Вирішення таких завдань на уроках розвиває в учнів дух змагання, стимулює прагнення до перемоги, досягнення кращих результатів у порівнянні з однокласниками, що є важливим для особистісного зростання.

Емоції, які дитина переживає в моменти успіху, відіграють ключову роль у її мотивації, оскільки надихають її на нові досягнення та сприяють подальшому розвитку.

Отже, роль гри в розвитку емоційної сфери дитини та її емоційного інтелекту полягає в наступному:

- сприяння ідентифікації себе з іншими членами суспільства та усвідомленню своєї приналежності до нього;
- надання можливості приміряти різні соціальні ролі;
- розвиток здатності приймати соціальні правила, усвідомлювати їхню необхідність і навчатися підкорятися їм;
- формування поведінкових моделей, що відповідають прийнятим у суспільстві нормам;
- освоєння нових навичок і вмінь, які сприяють появі почуття гордості за власні досягнення, а також формуванню нових, раніше не пережитих емоцій [19, с.32].

Однією з характерних особливостей молодшого шкільного віку є зміна структури емоційних процесів дитини. У ранньому дитинстві емоційні прояви були яскравими й супроводжувалися інтенсивними руховими реакціями, такими як крик, вереск, бійка або падіння на землю. Проте до початку шкільного віку ці реакції пом'якшуються, і, хоча індивідуальні особливості емоцій залишаються, поведінка дитини стає більш стриманою [21, с.70]. Емоції дедалі більше прив'язуються до конкретних ситуацій, які дитина переживає.

На початку навчання в школі емоційний стан дитини вже не характеризується надмірною афективністю або неконтрольованими конфліктними реакціями. Навпаки, її поведінка стає більш урівноваженою. Це пояснюється тим, що більшість дітей сприймають школу як важливий етап у своєму житті, що стимулює розвиток відповідальності за власні вчинки. Під впливом шкільного середовища та виховання формується прагнення відповідати очікуванням, бути гідним членом суспільства.

Емоції, які переживають молодші школярі, відіграють ключову роль у формуванні їхньої особистості, а розвиток емоційного інтелекту стає важливою складовою цього процесу. На тлі сприйняття школи як серйозного етапу в житті у дітей зростає відповідальність за поведінку, а шкільне виховання сприяє виникненню бажання стати гідним учасником суспільства [53]. У цьому віці емоції стають відправною точкою для особистісного розвитку, а емоційний інтелект відіграє одну з провідних ролей у процесі формування дитини.

Отже, можна дійти висновку, що дидактична гра відіграє ключову роль не лише у розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, але й у формуванні та гармонійному становленні їхньої особистості. Особливе значення гри в житті молодших школярів пояснюється тим, що під час гри відбувається їхня первинна адаптація до суспільства, вони починають асоціювати себе з іншими членами спільноти, усвідомлюючи свою роль у колективі. З огляду на це, гра є цінним і ефективним інструментом для розвитку емоційного інтелекту та емоційної складової особистості дитини.

2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку

На сьогоднішній день існує обмежена кількість досліджень і практичних рекомендацій щодо розвитку емоційного та соціального інтелекту молодших школярів. Це створює виклик для вчителів Нової української школи, які стикаються з необхідністю розвивати цей напрям освітньої діяльності. Відомо, що українські науковці, зокрема О. Пилипенко, М. Шпак, С. Дерев'янка, досліджували психологічні та педагогічні аспекти цієї проблеми, а також випробували широкий спектр методів діагностики емоційного та соціального інтелекту молодших школярів [31, с. 31].

Методика дослідження спрямована на виявлення та оцінку рівня розвитку конкретного аспекту педагогічної дійсності з урахуванням взаємодії з іншими процесами та явищами [31, с. 8]. Вона охоплює як теоретичні, так і емпіричні методи. До останніх належать спостереження, опитування (усне та письмове), тестування, бесіди та практичні завдання із залученням дидактичних ігор.

Метод спостереження, як універсальний інструмент дослідження, використовується у всіх наукових галузях і допомагає отримувати первинну інформацію про об'єкт вивчення. Його доцільно застосовувати на початкових етапах дослідження для збору максимальної кількості даних, виявлення закономірностей і визначення питань, які потребують подальшого вирішення. Чітке формулювання мети перед початком спостереження значно полегшує отримання конкретних висновків щодо зібраних даних [31, с. 32].

Попри те, що метод спостереження є трудомістким і може бути ускладнений фоновими явищами, він залишається важливим для відстеження динаміки розвитку. Емоційний та соціальний інтелект дитини проявляється у різних видах діяльності, тому спостереження варто організовувати як під час навчальних занять, так і позаурочної, ігрової чи розважальної діяльності.

Об'єктами спостереження можуть бути [31, с. 32]:

- поведінка учнів під час спілкування з однолітками та дорослими;
- емоційні реакції на вербальні та невербальні сигнали (жести, міміка, дії, слова);
- особливості актуального емоційного стану, його стабільність;
- інтенсивність емоційних переживань (радість, сум, злість, страх, подив тощо);
- типові форми вираження емоцій у колективі;
- причини змін настрою під час колективної діяльності;
- рівень соціальної адаптації та загальний емоційний фон.

Ці аспекти допомагають глибше зрозуміти емоційну та соціальну поведінку учнів, а також сприяють вдосконаленню освітнього процесу.

Для організації спостереження необхідно підготуватися, дотримуючись наступної послідовності:

- Формулювання проблеми: чітко визначити об'єкт спостереження, мету та завдання дослідження.
- Визначення аспектів поведінки: окреслити досліджувані параметри та показники, які будуть фіксуватися під час спостереження.
- Вибір ситуацій: передбачити можливі сценарії природного перебігу подій, які стануть вибілковими для спостереження, що охоплює всіх учасників групи або класу.
- Підготовка інструментів: створити картки або бланки протоколів для фіксації результатів спостереження [31, с. 33].

Після проведення спостереження необхідно виконати якісний і кількісний аналіз отриманих даних, інтерпретувати їх відповідно до завдань дослідження та оформити висновки й звіт за підсумками роботи [31, с. 33].

Ще одним методом дослідження емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку є опитування. Воно передбачає отримання інформації шляхом постановки запитань певній групі дітей або класу, часто в ігровій формі. Цей метод використовується для аналізу конкретної проблеми та пошуку можливих шляхів її вирішення. Опитування можна проводити

неодноразово з однією й тією ж групою, що дозволяє простежити динаміку розвитку певних якостей або зміну ставлення [31, с. 34].

Анкетування, як письмова форма опитування, дозволяє без безпосереднього контакту з респондентом зібрати відповіді від великої кількості людей у короткий термін. Однією з переваг анкети є можливість для респондентів ретельно обмірковувати свої відповіді, орієнтуючись на друкований текст запитань.

Водночас анкетування має й недоліки. Наприклад, респонденти можуть залишати деякі питання без відповідей або надавати недостовірну інформацію. Для мінімізації таких ситуацій доцільно формулювати відкриті запитання, які не обмежуються відповідями «так», «ні» або «не знаю».

Структуру анкети варто розділити на три частини [31, с. 37]:

- Початок анкети має містити прості запитання, які зацікавлять респондента у темі дослідження та мотивують продовжити заповнення.
- Основна частина повинна включати найважливіші та складні запитання, які є ключовими для дослідника.
- Завершальна частина має складатися з питань, що вимагають додаткової інформації, але є менш складними.
- Анкетування слід проводити у невимушеній обстановці, наприклад, у формі гри, що сприятиме відкритості та природності відповідей.

Тестування є різновидом опитування, який передбачає використання завдань задачного типу, що описують проблемні ситуації, для визначення варіантів їхнього вирішення. Опитувальники з емоційного інтелекту дозволяють людині оцінити свої здібності у розумінні та керуванні емоціями, орієнтуючись на самозвіт. Проте варто зазначити, що люди не завжди можуть об'єктивно оцінити власні емоції, навички, знання чи поведінку. Відповідно, результати опитувальників можуть варіюватися залежно від точності формулювання запитань та критеріїв оцінювання [31, с. 34].

Тестові методики діагностики емоційного та соціального інтелекту спрямовані переважно на виявлення цих видів інтелекту, а не на оцінку

особистісних рис. Однак вони мають певні недоліки, оскільки завдання у вербальній формі можуть бути громіздкими для респондентів, а методики підрахунку балів часто залишаються недосконалими.

Бесіда як метод дослідження дозволяє дізнатися про особливості характеру та думки респондентів на основі обміну словесними повідомленнями. Вона може проводитися як в індивідуальному форматі (1-3 учні), так і у груповому (до 12 учнів). Цей метод зазвичай застосовують тоді, коли інші способи збору інформації є неможливими.

Бесіда є одним із найбільш прямолінійних способів отримання даних, оскільки дослідник безпосередньо дізнається про аспекти, які його цікавлять. Це також єдиний метод, який дозволяє вивчати поведінку людини у штучно змодельованій ситуації, а також з'ясовувати її відчуття та суб'єктивний стан [31, с. 36].

Для учнів молодшого шкільного віку бесіди варто організовувати із використанням ситуацій з реального життя або високохудожніх літературних творів, адаптуючи їх у формі гри. Наприклад, твори Василя Сухомлинського, такі як «Горбатенька дівчинка», «Покинуте кошеня» та «Усмішка», вирізняються яскравими емоційними переживаннями, які викликають у дітей сильний емоційний відгук. Після прочитання кульмінаційного моменту твору доцільно зробити паузу, щоб виявити емпатичні реакції дітей. Запитання, які спонукають учнів передбачити подальший розвиток подій та дії героїв, допоможуть оцінити рівень їхньої емпатії.

Для отримання повнішої картини рівня розвитку емоційного та соціального інтелекту застосовуються комплексні методи дослідження. Сукупність таких методів і прийомів формує методику дослідження [31, с. 37].

Казкотерапія є ефективним методом розвитку творчого мислення, уяви, позитивної комунікації та соціальної чутливості. Вона вчить школярів знаходити оптимальні, хоч і нестандартні, але соціально позитивні рішення складних життєвих ситуацій, підготовлює нервову систему до напружених емоційних моментів і допомагає свідомо запобігати стресам. Молодші школярі

реагують на події, описані в казках, дуже емоційно, що стимулює їх до активної комунікації.

Науковиця Нікітіна Н. підкреслює, що казка, відображаючи проблеми дитини, глибоко впливає на її емоційний стан, створюючи на підсвідомому рівні захисний простір для психіки. Казкотерапія виступає своєрідним бар'єром, який допомагає позбавитися від травматичного досвіду, знімає емоційну напругу та сприяє розвитку комунікативних здібностей, а також емоційної й когнітивної сфер [40].

Тексти й образи казок повинні викликати у дітей асоціації з їхнім власним життям, слугуючи основою для зацікавленого обговорення. Таке обговорення сприяє формуванню уявлень про моральні цінності, аналізу поведінки людей і оцінки вчинків через призму категорій «добро / зло».

Метод кольоротерапії ґрунтується на впливі кольору на емоції та почуття людини. Кожен колір має унікальну енергію, яка впливає на центральну нервову систему. Хоча цей вплив ще не до кінця досліджений, давно відомий синдром «кольорового голодування», який у дітей може проявлятися затримкою інтелектуального розвитку. Дослідження показали, що ефективність кольоротерапії залежить від таких факторів, як насиченість і кількість кольору, тривалість впливу, індивідуальні особливості нервової системи, вік і стать.

Кольоротерапія спрямована на цілеспрямоване покращення емоційного стану дитини за допомогою кольору, що може допомогти вирішити певні проблеми.

Молодші школярі зазвичай використовують 5-6 кольорів, що свідчить про нормальний емоційний розвиток. Використання лише 1-2 кольорів може вказувати на негативний емоційний стан. Діти, які застосовують широку палітру кольорів, зазвичай вирізняються більш емоційною натурою.

Розглянемо значення кольорів:

- Синій свідчить про тривогу;
- Червоний вказує на переважання агресивних емоцій;
- Чорний позначає депресивний стан дитини.

Малювання простим олівцем може свідчити про відсутність яскравих емоцій у житті дитини. Таким чином, спостереження за вибором кольорів у творчості дитини може стати важливим інструментом для розуміння її емоційного стану.

Діагностика емоцій за допомогою ляльки — методика, розроблена на базі Національного університету цивільного захисту України, яка використовується для швидкої оцінки емоційного стану дитини. Цей метод дозволяє не тільки визначити поточний емоційний стан, але й виявити емоційне ставлення дитини до конкретної життєвої ситуації. Процес настільки простий, що його можна застосовувати вже в молодшому дошкільному віці. Дитині дається лялька без рис обличчя (схожа на вальдорфську [11]), а очі, брови і губи подаються окремо. Завданням дитини є самостійно створити ляльці обличчя, яке відповідає заданій емоції чи ситуації. Потім педагог порівнює створене обличчя з шаблоном відповідей.

Сучасному вчителю важливо бути знайомим з новими, ефективними методиками, спрямованими на розвиток емоційного компоненту в навчальних дисциплінах початкової освіти, щоб активно впроваджувати їх у навчальний процес. Інтеграція цих методик у розвиток емоційної та соціальної сфери особистості дитини під час навчання в початковій школі може значно покращити подальший освітній процес, сприяючи якісному та ефективному адаптуванню дітей до суспільного життя.

Висновки до розділу 2

У роботі розглядаються методичні аспекти розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку через використання дидактичних ігор на уроках. Встановлено, що застосування ігрових методів позитивно впливає на формування важливих навичок, таких як розуміння власних та чужих емоцій, вміння контролювати емоційний стан та адаптуватися до соціальних ситуацій.

Досліджено особливості проведення експериментального аналізу впливу дидактичних ігор на розвиток емоційного та соціального інтелекту у дітей. Запропоновані методи та інструменти дозволяють об'єктивно оцінювати результати, визначати зміни в поведінці учнів та вплив ігрових методів на емоційну регуляцію та соціальну взаємодію в класі.

Включення дидактичних ігор у навчальний процес сприяє створенню комфортного середовища, де діти можуть розвивати такі емоції, як співчуття, самоконтроль, а також комунікативні та соціальні навички взаємодії.

Отже, дидактична гра є важливим інструментом педагогічного впливу на формування емоційно-соціального інтелекту молодших школярів. Її ефективне використання в навчальному процесі дозволяє учням краще засвоювати матеріал і розвивати емоційну та соціальну компетентність, що є важливим для їхнього подальшого особистісного та соціального розвитку.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО І СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

3.1. Методика використання дидактичної гри на заняттях для дітей молодшого шкільного віку.

Сучасний підхід до навчання молодших школярів спрямований на всебічний розвиток їх особистості, зокрема емоційного та соціального інтелекту. Ці навички сприяють ефективному спілкуванню, вирішенню конфліктів, розвитку співчуття та встановленню позитивних взаємин. Дидактична гра є одним із найефективніших методів досягнення цієї мети, адже в процесі гри діти природно вчаться розуміти свої емоції, враховувати почуття інших і взаємодіяти в групі.

Ефективність дидактичних ігор та захоплюючих завдань у початкових класах визначається методикою їх впровадження.

Під час організації дидактичної гри слід дотримуватися таких принципів:

- Правила гри повинні бути простими, чітко сформульованими та зрозумілими для молодших школярів.
- Гра не сприятиме досягненню педагогічної мети, якщо викликає бурхливу реакцію дітей, але не містить достатнього інтелектуального навантаження.
- Гра не буде ефективною, якщо виготовлення дидактичного матеріалу для неї є складним для дітей або якщо його використання незручне.
- Якщо гра передбачає командне змагання, необхідно забезпечити контроль за результатами з боку всього класу або авторитетних осіб.
- Ігри будуть цікавими для дітей, якщо кожен з них стане активним учасником.

– Під час проведення кількох ігор потрібно чергувати легкі і складні за математичним змістом завдання.

– Рухливі ігри повинні чергуватися з більш спокійними.

Гру не можна переривати або залишати незакінченою.

При плануванні дидактичних ігор потрібно враховувати такі методичні аспекти:

1) Мета гри: Які конкретні вміння та навички діти мають розвивати під час гри.

2) Кількість учасників: Кількість гравців має відповідати вимогам гри.

3) Необхідні матеріали: Які саме матеріали та ресурси будуть потрібні для проведення гри.

4) Ознайомлення з правилами: Як ефективно і швидко ознайомити дітей з правилами гри.

5) Тривалість гри: Який час варто виділити для гри, щоб діти захотіли повернутися до неї знову.

6) Участь дітей: Як забезпечити активну участь усіх дітей у грі.

7) Зміни в грі: Які можливі корективи можна внести, щоб зробити гру цікавішою та ефективнішою.

8) Підсумки гри: Що слід підкреслити після гри (кращі моменти, активні учасники, труднощі, що виникли).

9) Знання учнів: Чи мають учні необхідні знання для участі в грі.

10) Тривалість гри: Час гри може варіюватися від 5 до 15 хвилин.

11) Ігрові матеріали: Матеріали повинні бути добре організовані та зручно розподілені.

12) Можливі проблеми: Необхідно передбачити можливі труднощі, такі як порушення правил, небажання грати або виникнення конфліктів.

Правильна організація дидактичної гри стимулює розвиток мислення через індивідуальні почуття, покращує саморегуляцію та тренує вольові якості дитини.

Здійснення творчого розвитку через гру допомагає сформувати впевненість у собі, почуття власної сили, розкутість у діях, творчу сміливість та спокійне сприйняття критики.

Ігрові методи є особливо важливими в навчанні молодших школярів, коли їхні процеси сприйняття, пам'яті та уваги ще недостатньо розвинені.

Однак потрібно пам'ятати, що деякі ігри можуть сильно збуджувати дітей і відволікати їх увагу від основної мети уроку. Тому ігри з високим емоційним збудженням слід проводити в кінці заняття.

Для того, щоб використання дидактичних ігор було ефективним, важливо правильно організувати ігровий процес, враховуючи інтереси всіх учнів, навчати їх правильним нормам поведінки під час гри, а також стримувати небажані прояви.

Дидактичні ігри, спрямовані на розвиток емоційного та соціального інтелекту, створюють умови для того, щоб діти навчилися контролювати свої емоції, розпізнавати й враховувати почуття інших, а також ефективно співпрацювати для досягнення спільних цілей. Вони сприяють розвитку важливих соціальних і емоційних навичок, таких як:

1. Емпатія: здатність розуміти і відчувати емоції інших людей.
2. Комунікативні навички: вміння виражати свої думки, вести діалог і слухати співрозмовника.
3. Розв'язання конфліктів: розвиток навичок мирного вирішення суперечок.
4. Саморегуляція: здатність контролювати свою поведінку та емоції.

Для ефективного використання дидактичних ігор вчителю слід враховувати кілька етапів:

1. Підготовка до гри: Вчитель вибирає гру, яка відповідає рівню розвитку учнів та навчальним цілям, а також готує необхідні матеріали (картки з емоціями, іграшки для рольових ігор тощо).
2. Вступна частина (пояснення правил): Перед початком гри вчитель пояснює її мету та правила, що дозволяє дітям підготуватися до активної участі.

Якщо метою є розвиток емпатії, учням можна запропонувати спробувати уявити себе на місці інших персонажів.

3. Основна частина (проведення гри): Вчитель стимулює активність учнів, створює комфортну атмосферу, заохочує емоційні прояви та акцентує на важливості взаємодії та взаємодопомоги.

4. Рефлексія (обговорення результатів): Після гри слід обговорити з учнями їхні переживання, як вони сприймали емоції інших та як взаємодіяли. Це допомагає укріпити навички і поглибити розуміння емоційних і соціальних взаємин.

Дидактичні ігри сприяють розвитку таких важливих навичок у дітей:

1. Краще розуміти себе та інших: Діти вчаться аналізувати свої емоції та поведінку, що допомагає формувати самоусвідомлення.

2. Працювати в команді: Командні ігри допомагають дітям розвивати вміння співпрацювати, домовлятися і знаходити компроміси.

3. Вирішувати конфлікти: Завдяки моделюванню різних ситуацій діти навчаються мирно розв'язувати суперечки.

4. Формувати стійкість до стресу: Ігрові ситуації дозволяють дітям зустрічати труднощі, при цьому зберігаючи контроль над своїми емоціями.

Однак застосування дидактичних ігор має й певні труднощі:

- Індивідуальні особливості учнів: Одні діти швидко засвоюють матеріал, в той час як інші потребують більше часу та допомоги.

- Контроль поведінки: Під час гри деякі діти можуть порушувати правила, що вимагає від вчителя вчасного й тактовного втручання.

Дидактичні ігри, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, допомагають дітям стати чуйними, співчутливими та емоційно зрілими особистостями.

Для підвищення ефективності розвитку емоційного та соціального інтелекту було проведено серію дидактичних ігор з дітьми. Ігри проводилися три рази на тиждень протягом півтора місяця.

Приклади дидактичних ігор:

1. Гра «Емоційний калейдоскоп»

Мета: Розвиток навичок розпізнавання та вираження емоцій.

Як грати: Дітям показують картки із зображенням різних емоцій (радість, сум, страх, злість тощо). Дитина повинна назвати емоцію і розповісти, коли вона могла б її відчувати. Можна ускладнити гру, додавши ситуації, коли дитина має зобразити емоцію або знайти в інших дітей відповідні емоції.

2. Гра «Чарівний мішок»

Мета: Розвиток емпатії та розуміння почуттів інших людей.

Як грати: У мішечок кладуть різні предмети (іграшки, природні матеріали, домашні речі тощо), кожен з яких асоціюється з певною емоцією. Дитина, не дивлячись, витягає предмет і має розповісти, яку емоцію вона викликає і чому. Наприклад, м'яка іграшка може асоціюватися з ніжністю або радістю.

3. Гра «Емоційний компас»

Мета: Навчити дітей розпізнавати свої емоції та керувати ними.

Як грати: Дітям пропонують намалювати компас, де замість напрямків будуть різні емоції (радість, сум, страх тощо). Кожен раз, коли дитина відчуває емоцію, вона має поставити "стрілку" на відповідний сектор і пояснити, чому вона так відчувається і що можна зробити, щоб керувати цією емоцією.

4. Гра «Емоційне доміно»

Мета: Розвиток навичок розпізнавання емоцій у себе та інших.

Як грати: Використовуйте картки з обличчями, які відображають різні емоції. Діти мають викладати картки так, щоб поруч знаходилися схожі емоції. Наприклад, радість поряд з ентузіазмом, а сум поряд з печаллю.

5. Гра «Місто емоцій»

Мета: Зрозуміти, як емоції впливають на поведінку та прийняття рішень.

Як грати: Дітям пропонують уявити, що вони живуть в місті, де кожна будівля асоціюється з певною емоцією. Вони можуть "поселитися" у будь-якому домі, але повинні пояснити, чому обрали саме це місце, як відчуватимуть себе там і які дії вони могли б виконати, перебуваючи в цьому будинку.

6. Гра «Подаруй комплімент»

Мета: сприяти розвитку комунікативних навичок, вчити висловлювати позитивні думки.

Як грати: Діти сідають у коло. Кожен по черзі передає уявний «подарунок» своєму сусідові, висловлюючи комплімент або щось приємне. Наприклад: «Ти завжди усміхаєшся, і це піднімає мені настрій» або «Мені подобається, як ти допомагаєш іншим». Діти вчаться говорити приємні слова, підтримувати інших і будувати позитивні стосунки

7. Гра «Що робити, коли...?»

Мета: навчити дітей вирішувати конфлікти та керувати емоціями в складних ситуаціях.

Як грати: Учитель пропонує дітям різні ситуації, наприклад: «Що робити, якщо твій друг забрав твою іграшку?» або «Як ти вчиниш, якщо хтось тебе випадково штовхнув?». Діти обговорюють можливі реакції та обирають найбільш відповідну і дружню поведінку. Учитель допомагає пояснити наслідки різних дій і сприяє обговоренню. Учні набувають навичок самоконтролю та вирішення конфліктів у дружній манері.

8. Гра «Дзеркало»

Мета: допомогти дітям краще усвідомлювати свою міміку та жести, розвивати навички самоконтролю.

Як грати: Діти розбиваються на пари. Один учень виконує певні рухи та міміку, а інший має "віддзеркалити" ці дії якнайточніше. Після цього діти міняються ролями. Діти стають уважнішими до невербальної мови і вчаться краще контролювати власну міміку та жести.

9. Гра «Якби я був...»

Мета: розвинути уяву, емпатію і вміння співчувати іншим.

Як грати: Учитель пропонує дітям уявити себе на місці іншої людини чи тварини, наприклад: «Якби я був маленькою рибкою, я б...» або «Якби я був другом, який сумує, я б...». Діти обговорюють, як би вони почувались у такій

ситуації і що могли б зробити для інших. Діти тренують уяву і вміння співпереживати іншим людям та істотам.

10. Гра «Знайди друга»

Мета: навчити дітей будувати стосунки, шукати спільні інтереси, спілкуватися.

Як грати: Кожна дитина отримує картку із зображенням або описом предмета чи хобі. Діти мають знайти тих, у кого на картці подібний предмет або інтерес (наприклад, однаковий колір, тварина або улюблена їжа). Після того як діти знайшли одне одного, вони обговорюють, чим їм подобається цей предмет або інтерес. Діти вчаться налагоджувати контакт, обмінюватися інформацією і відкривати спільні теми для спілкування.

Ці ігри допоможуть дітям не лише розвивати емоційний інтелект, але й краще розуміти себе та інших.

Дидактичні ігри є потужним інструментом для розвитку емоційного та соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Вони сприяють формуванню важливих навичок, таких, як емпатія, комунікація, самосвідомість та вміння співпрацювати, взаємодіяти, що є необхідними для успішного особистісного та соціального розвитку дитини.

3.2. Методика експериментального дослідження

Методика експериментального дослідження є комплексною системою процедур, що забезпечують надійність і достовірність результатів. Успішне проведення експерименту вимагає ретельного планування, репрезентативної вибірки, вибору відповідних методів збору даних, контролю змінних, статистичної обробки та об'єктивної інтерпретації результатів. Сучасні методики експериментального дослідження дозволяють науковцям отримувати дані, які розширюють уявлення про досліджувані явища і сприяють їхньому більш глибокому розумінню.

У проведенні експерименту критичне значення має коректність методики дослідження, адже саме вона визначає достовірність та об'єктивність отриманих результатів.

Експериментальне дослідження — це науковий метод, що передбачає активне втручання дослідника в умови протікання досліджуваного явища для контролю або вимірювання змінних, які впливають на об'єкт дослідження.

Для оцінки рівня розвитку емоційного інтелекту ми використали такі методи: опитувальник Г. Холла «Визначення рівня емоційного інтелекту», методику Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина», а також проєктивну методику М. Нгуена «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій».

З метою визначення загального стану емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку та аналізу його окремих компонентів ми застосували методику Г. Холла «Визначення рівня емоційного інтелекту» (Додаток А). Гренвілл Стенлі Холл, психолог і педагог, який працював над теорією розвитку дітей і еволюцією, створив методику для вивчення не тільки загального рівня емоційного інтелекту, а й окремих його складових. Під час тестування учні уважно читали запропоновані визначення і оцінювали їх, погоджуючись чи не погоджуючись із ними. Після цього ми підраховали результати та інтерпретували їх.

Для того, щоб визначити, чи розуміють учні значення слів, що позначають емоційні стани людини, ми використали методику «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик (Додаток Б). Тетяна Миколаївна Котик, доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, розробила методику, яка дозволяє аналізувати в учнів молодшого шкільного віку здатність розпізнавати емоції інших людей та зображених емоцій. Методика включає вступну бесіду та демонстрацію слайдів з 10 фотографіями, на яких зображені люди з різними емоціями, а також 10 ілюстраціями смайликів, що відображають ті ж емоції (Додаток В). Після

кожного слайду учитель ставить запитання: «Яку емоцію виражає людина на цьому фото (смайлику)? Чому ти так думаєш? Як ти здогадався?». Всі відповіді учнів записуються в таблицю (Додаток Д).

Для виявлення емоційної орієнтації дитини на світ речей або світ людей ми використали методику М. Нгуена «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» (Додаток Е). Мінь Ань Нгуен, кандидат психологічних наук, професор, автор численних статей, розробив цю практичну задачу для дітей з метою визначення їхніх емоційних реакцій на навколишній світ – речі, людей, а також на себе і оточуючих, а також способів вирішення проблем через ці реакції. Дітям надаються шаблони геометричних фігур, які вони повинні доповнити малюнком. Під час виконання проєктивної методики важливо задавати питання, що стосуються значення їхніх малюнків, і записувати відповіді для забезпечення чіткої та правильної інтерпретації результатів.

Для виявлення рівня емоційного інтелекту наше дослідження було проведено в Ріпкинському ліцеї Ріпкинської селищної ради. У діагностиці брали участь 26 учнів віком від 9 до 10 років, серед яких 12 дівчат і 14 хлопців. Дослідження проводилося в три етапи:

Перший етап – проведення дослідження для визначення рівня емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку.

Другий етап – проведення дидактичних ігор.

Третій етап – повторне дослідження для оцінки змін у розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку.

За результатами дослідження за опитувальником Г. Холла «Визначення рівня емоційного інтелекту» були отримані наступні результати.

Таблиця 3.1

Результати дослідження за опитувальником Г. Холла на «Визначення рівня емоційного інтелекту» в учнів молодшого шкільного віку.

Шкала ЕІ	Рівень вираженості емоційного інтелекту		
	Високий	Середній	Низький
	%	%	%
Емоційна обізнаність	23	50	27
Управління своїми емоціями	19	62	19
Самотивація	15	50	35
Емпатія	35	46	19
Розпізнавання емоцій інших людей	27	50	23
Загальний результат	23	50	27

Розглянемо загальні результати, отримані шляхом підрахунку балів для кожного учасника дослідження та визначення середнього арифметичного для кожного компонента окремо.

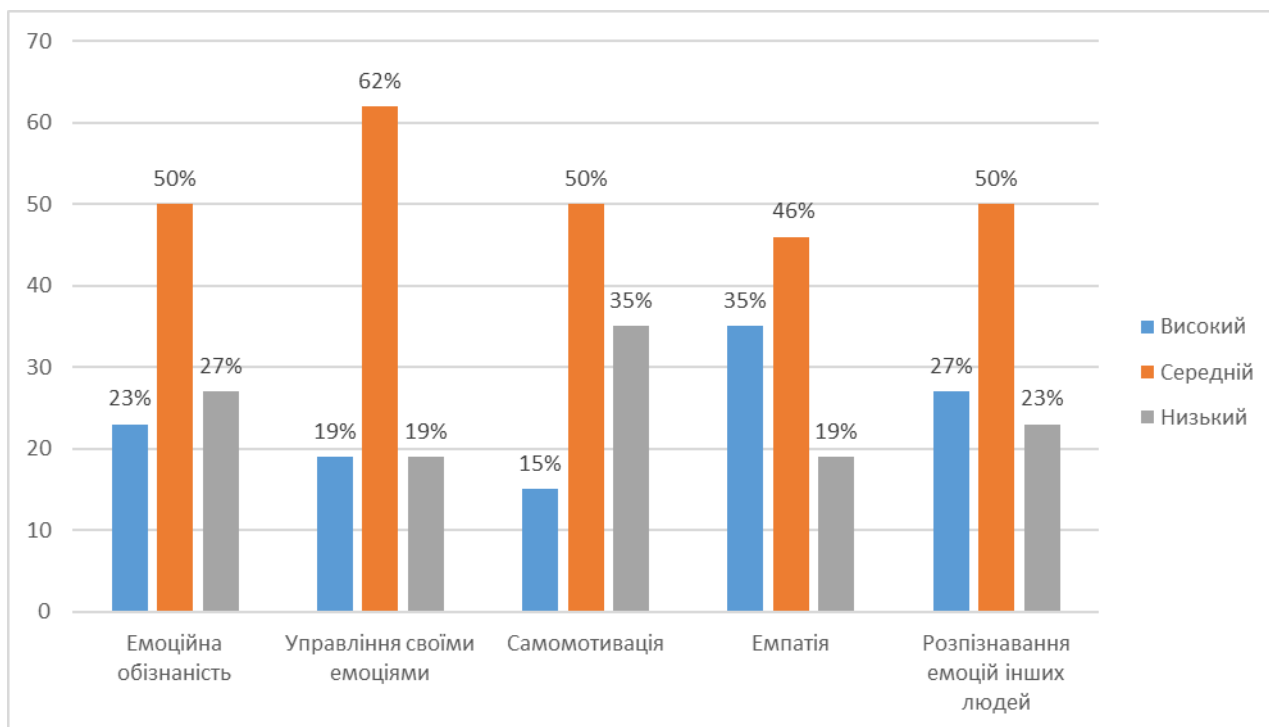

Рис. 3.1. Порівняльний аналіз компонентів емоційного інтелекту за методикою Г. Холла на «Визначення рівня емоційного інтелекту» в учнів молодшого шкільного віку.

Аналізуючи результати дослідження окремих компонентів емоційного інтелекту за методикою Г. Холла, можна зробити такі висновки: у учнів молодшого шкільного віку менш розвинені навички контролю за своїми емоціями та самотивацією, але добре розвинені емоційна обізнаність, емпатія та здатність розпізнавати емоції інших людей. Це, ймовірно, пов'язано з віковими особливостями дітей, а також з оточуючими факторами, які впливають на їхній емоційний стан, такими як сімейне виховання, установки батьків, конфліктні ситуації, несприятлива атмосфера в школі або фізичний стан дитини.

Ці дані дозволяють зрозуміти, над якими навичками ще варто попрацювати, щоб покращити загальний рівень розвитку емоційного інтелекту.

Тепер розглянемо загальні результати дослідження за методикою Г. Холла «Визначення рівня емоційного інтелекту» серед учнів молодшого шкільного віку.

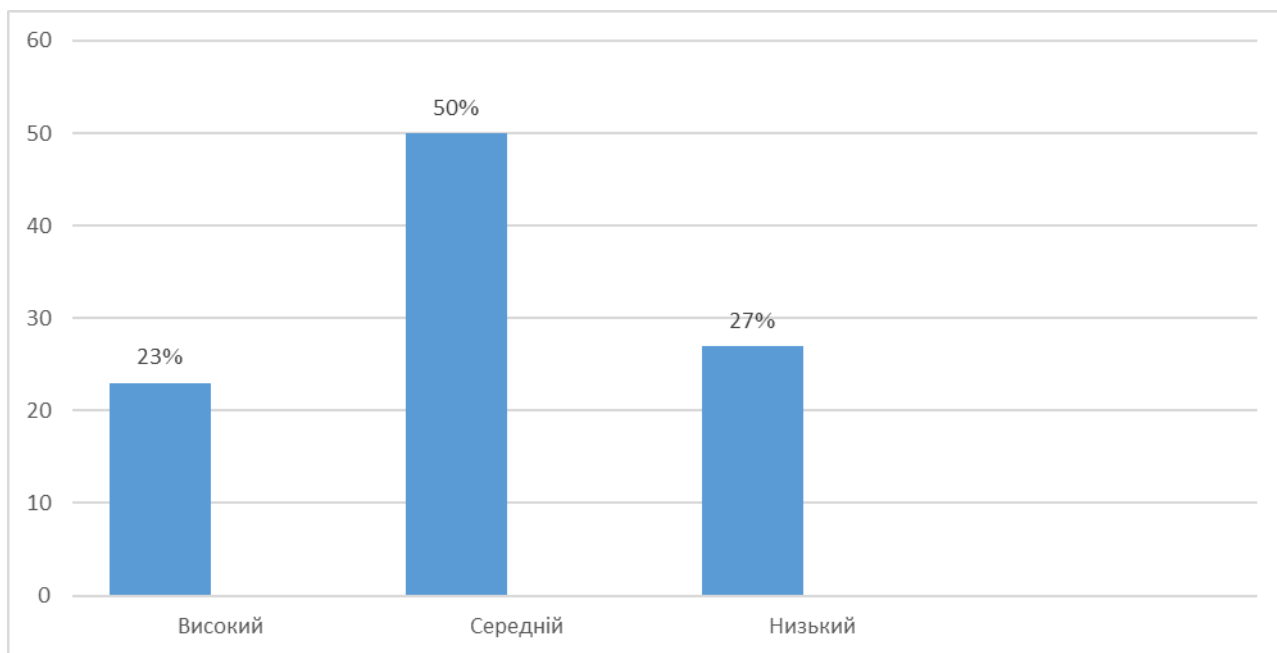

Рис.3.2. Загальні результати дослідження за методикою Г. Холла на «Визначення рівня емоційного інтелекту» в учнів молодшого шкільного віку.

Підсумовуючи результати дослідження за методикою Г. Холла, можна зазначити, що у 23% учнів виявлено високий рівень емоційного інтелекту, 50% мають середній рівень, а 27% – низький рівень розвитку емоційного інтелекту. Це свідчить про те, що учні молодшого шкільного віку добре розуміють, що таке емоції, здатні до емпатії та ефективно розпізнають емоції інших. Однак вони мають низький рівень розвитку таких важливих навичок, як самомотивація та управління своїми емоціями.

Аналіз результатів показує, що низький рівень емоційного інтелекту характерний для учнів з неблагополучних або неповних сімей, які перебувають на початковому рівні навчання. Водночас високий рівень розвитку емоційного інтелекту мають діти, що навчаються на високому та достатньому рівнях та отримують емоційну підтримку від батьків.

Щоб визначити, наскільки учні розуміють значення слів, що позначають емоційні стани людини, ми використали методику «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик. Результати дослідження показали такі результати.

Таблиця 3.2

Результати дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина»

	Рівень коефіцієнту обізнаності значень емоційних станів людини за фото			Рівень коефіцієнту обізнаності значень емоційних станів людини за смайлам		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Відсоток учнів	77	15	8	84	8	8

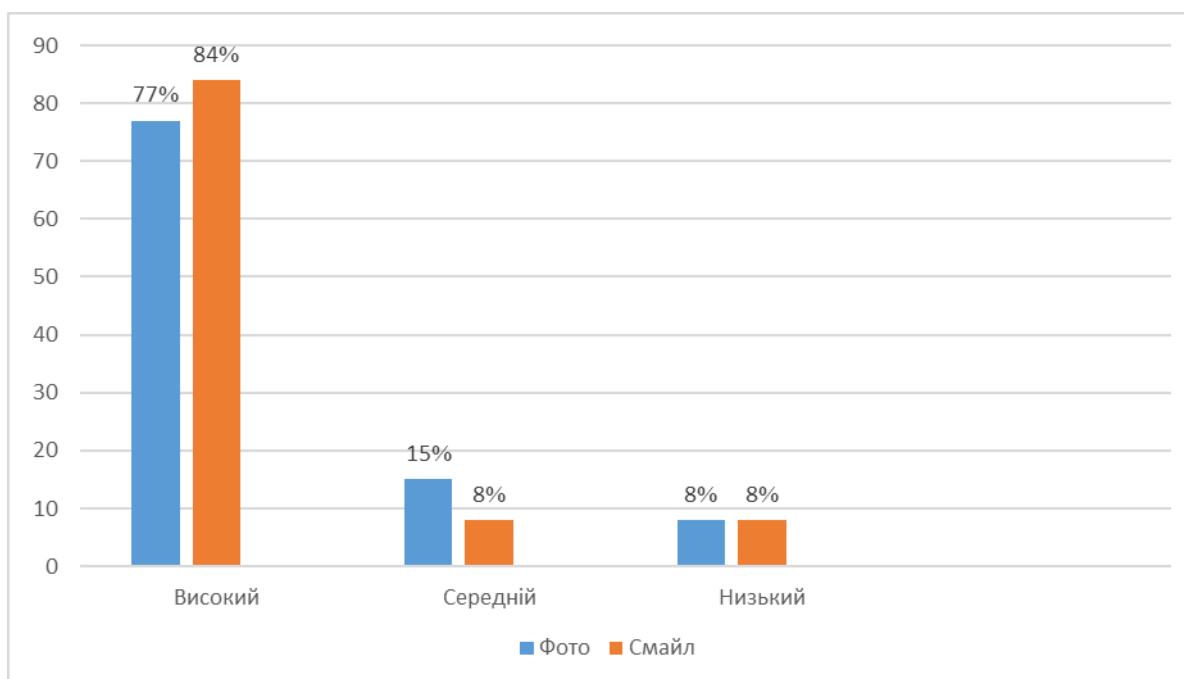

Рис. 3.3. Порівняльний аналіз рівнів емоційного інтелекту за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина»

Аналізуючи результати дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина», ми отримали такі підсумки: під час опису фотографій, 8% учнів продемонстрували низький рівень обізнаності про емоції, що свідчить про обмежене знання слів, які позначають емоційні стани людей. У 15% дітей обізнаність знаходилась на середньому рівні, а у 77% учнів був високий рівень обізнаності. Описуючи смайли, 8% учнів показали низький

рівень, ще 8% мали середній рівень, а 84% дітей продемонстрували високий рівень обізнаності. Зазначимо, що учні краще визначали емоції за допомогою смайлів, ніж за фотографіями. Це може бути пов'язано з тим, що деякі учні не переживали або мало відчували ті чи інші емоції, що ускладнювало розпізнавання емоцій на слайдах.

Таким чином, за результатами дослідження за фото та смайлами, в середньому 84% учнів мають високий рівень обізнаності щодо емоцій, а лише 16% демонструють низький або середній рівень.

Далі розглянемо результати за кожною емоцією окремо, згідно з методикою Т. Котик.

Таблиця 3.3

Результати дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина» по кожній емоції окремо.

Емоційні стани	Відсоток коефіцієнту обізнаності	
	Фото	Смайл
	%	%
Сум	85	100
Радість	100	100
Страх	90	100
Сором	85	92
Гнів	100	100
Здивованість	95	86
Образа	28	36
Відраза	90	80
Захоплення	76	63
Інтерес	82	74

Аналізуючи результати дослідження, можна спостерігати рівень обізнаності учнів щодо впізнавання емоцій на фотографіях і за допомогою смайликів. Учні молодшого шкільного віку мають більше труднощів із розпізнаванням таких емоцій, як відраза, образа та інтерес.

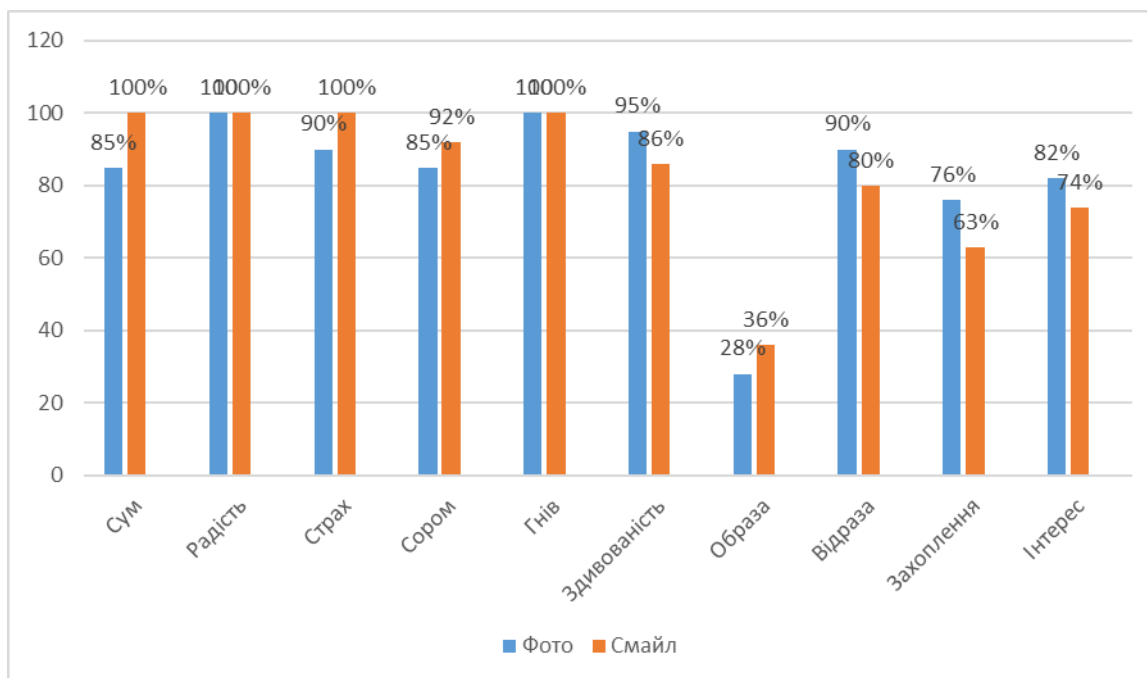

Рис. 3.4. Порівняльний аналіз окремих емоцій за результатами дослідження Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина».

Порівнюючи результати дослідження за окремими емоціями, ми зробили висновок, що в середньому високий рівень обізнаності з емоціями мали такі емоції, як сум, радість, страх, сором, гнів, здивування, відраза та інтерес. На середньому рівні були відзначені емоції захоплення, а на низькому рівні — образа. Це, ймовірно, пояснюється тим, що учні молодших класів ще не мають достатнього досвіду в розпізнаванні цих емоцій або не можуть відрізнити образу від суму чи радість від захоплення.

Тепер розглянемо результати дослідження за проєктивною методикою «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» М. Нгуена. Метою цієї методики є визначення емоційної орієнтації дитини на світ речей або на світ людей. Результати дослідження за цією методикою показали такі результати.

Таблиця 3.4

Результати дослідження за проєктивною методикою М. Нгуена
«Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій»

Відсоток досліджуваних	Кількість балів
11,5	0
30,8	1
30,8	2
19,2	3
7,7	4

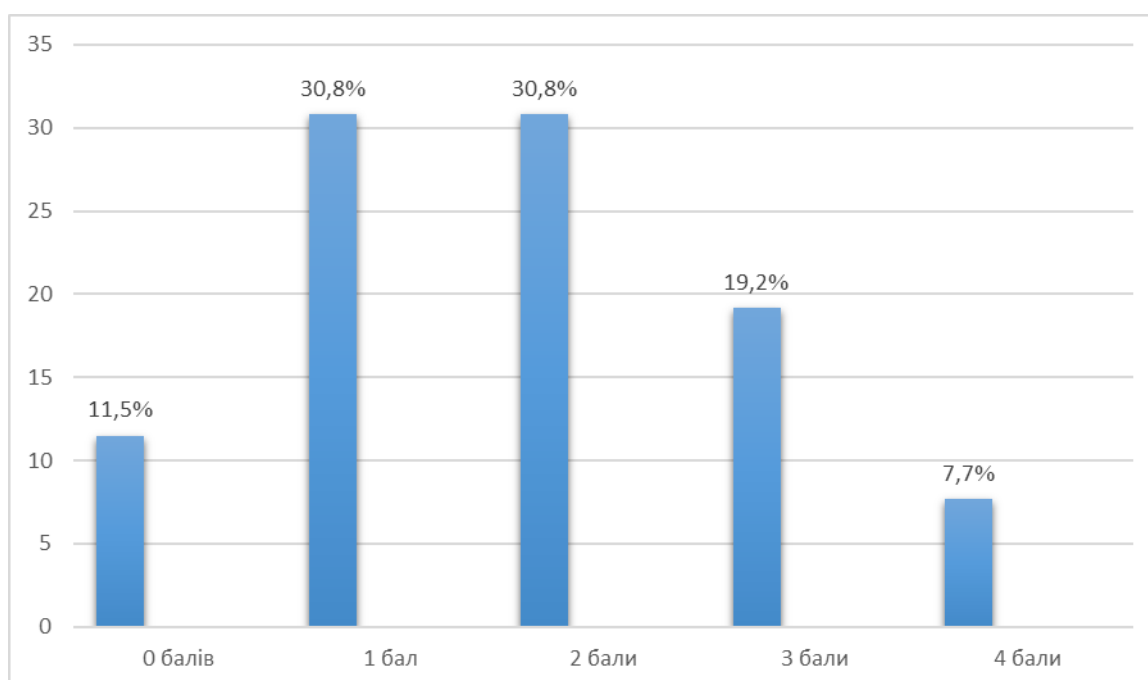

Рис. 3.5. Порівняльний аналіз за результатами дослідження проєктивної методики М. Нгуена «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій».

Аналізуючи результати дослідження, ми виявили, що у 11,5% учнів рівень емоційного інтелекту є низьким, у 30,8% — середнім, а 19,2% мають високий рівень. Результати проєктивної методики не показали суттєвих відмінностей від попередніх результатів.

Таким чином, на основі проведених досліджень, ми прийшли до висновку, що учні добре розпізнають та відрізняють емоції інших, однак загальний рівень емоційного інтелекту залишився низьким. Зокрема, існують

труднощі в управлінні своїми емоціями, що ускладнює взаємодію з оточуючими, а також у відсутності достатнього рівня самомотивації. У зв'язку з цим, ми вирішили впровадити дидактичні ігри, які допоможуть розвивати ці навички, а також провести повторне дослідження через певний час для оцінки змін.

Повторне дослідження ми здійснили через 1,5 місяці, використовуючи ті ж самі методики. Протягом цього періоду були проведені різні дидактичні ігри для розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів молодшого шкільного віку. За результатами повторного дослідження за опитувальником Г. Холла ми отримали такі результати.

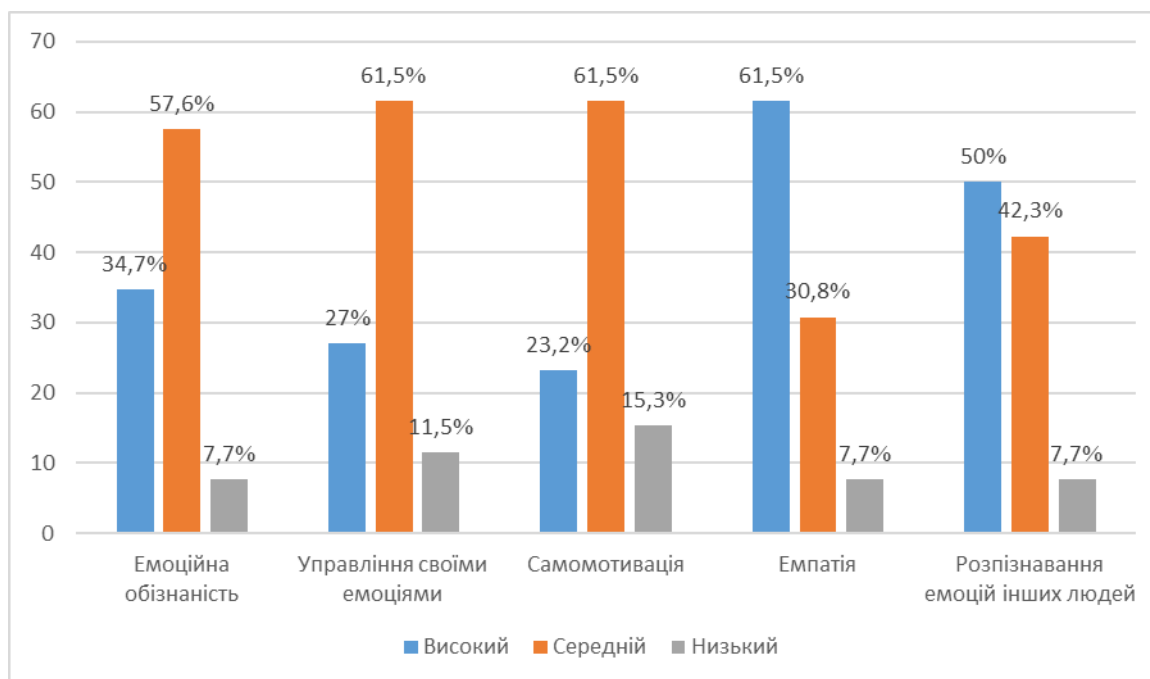

Рис. 3.6. Повторне дослідження динаміки розвитку емоційного інтелекту за опитувальником Н. Холла на «Визначення рівня емоційного інтелекту», по кожному компоненту окремо.

Під час повторного проходження тесту Г. Холла ми відзначили певне покращення балів у різних компонентах емоційного інтелекту, хоча здатність до емпатії залишилась на тому ж рівні. Звертаємо увагу, що порівняно з першим етапом дослідження, емоційна обізнаність та здатність розпізнавати

емоції інших залишилися добре розвиненими, а здатність керувати своїми емоціями та самотивація все ще потребують подальшого розвитку.

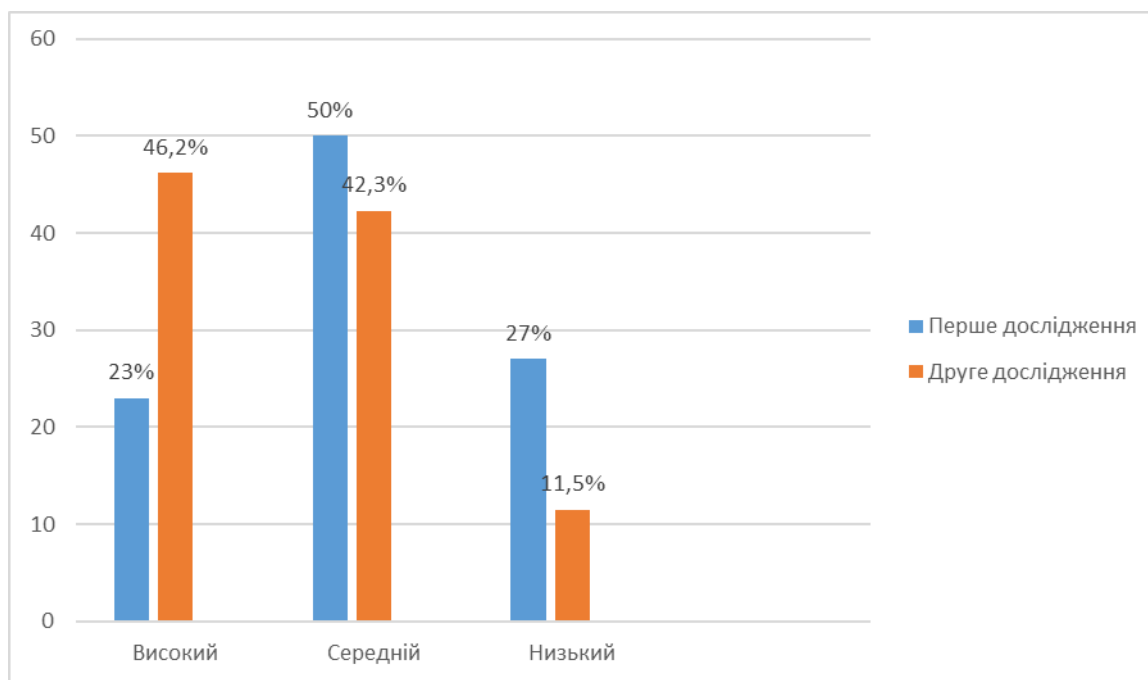

Рис. 3.7. Порівняльний аналіз дослідження динаміки розвитку емоційного інтелекту за опитувальником Н. Холла на «Визначення рівня емоційного інтелекту», по кожному компоненту окремо.

Аналізуючи загальні результати, можна відзначити, що після третього етапу дослідження лише 11,5% учнів мають низький рівень емоційного інтелекту, 42,3% — середній рівень, а 46,2% — високий рівень. Це свідчить про зростання високого рівня емоційного інтелекту та зменшення середнього і низького рівня. Такий результат, ймовірно, є наслідком впливу дидактичних ігор, які ми підготували. Це можна пояснити тим, що для учнів молодшого шкільного віку навчання є основною діяльністю, і вони швидко засвоюють нові знання та навички, особливо якщо подати їх у цікавій формі.

Здійснивши дослідження за методикою «Назвіть почуття, що переживає людина» Т. Котик, ми порівняли та підсумували результати першого та третього етапів дослідження, зокрема рівень розвитку коефіцієнта обізнаності щодо значень емоційних станів людини.

Таблиця 3.5

Результати досліджень за методикою «Назвіть почуття, що переживає людина» Т. Котик

	Рівень коефіцієнту обізнаності значень емоційних станів людини за фото			Рівень коефіцієнту обізнаності значень емоційних станів людини за смайлами		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
	%	%	%	%	%	%
Відсоток учнів (І-й етап дослідження)	77	15	8	84	8	8
Відсоток учнів (ІІ-й етап дослідження)	88	8	4	92	4	4

Підсумовуючи отримані результати, можна зробити висновок, що показники коефіцієнта обізнаності щодо значень емоційних станів людини за фотографіями та смайлами зросли.

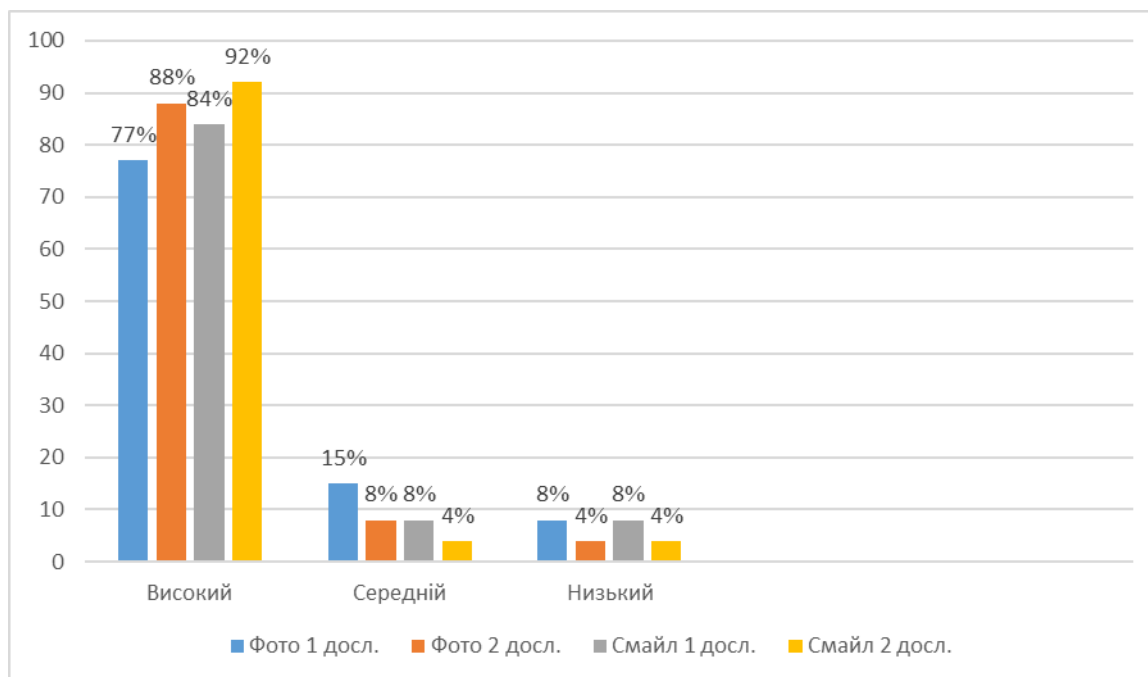

Рис. 3.8. Порівняльний аналіз досліджень за результатами методики Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина» по кожній емоції окремо.

Порівнюючи результати досліджень за методикою «Назвіть почуття, що переживає людина» Т. Котик, можна зробити висновок, що відсоток коефіцієнта обізнаності значень емоційних станів людини зріс. Це призвело до того, що в середньому 8% учнів мають середній рівень обізнаності, а 92% – високий рівень. Таким чином, можна стверджувати, що застосування дидактичних ігор сприяло поліпшенню коефіцієнта обізнаності учнів у розпізнаванні кожної емоції.

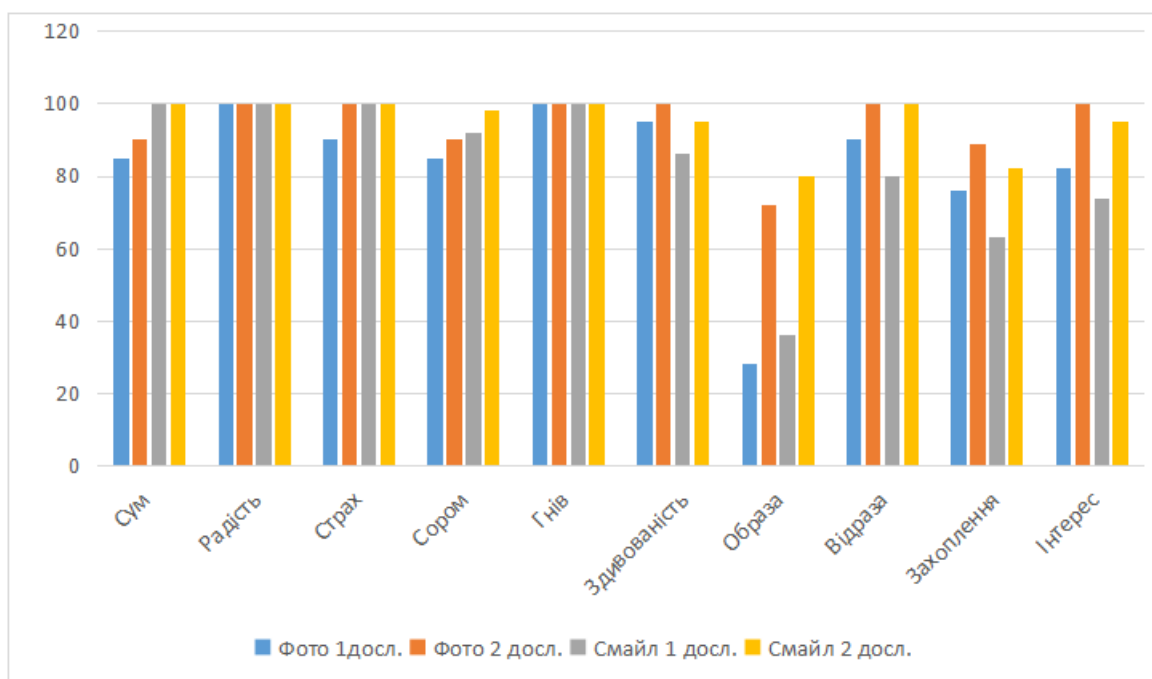

Рис. 3.9. Порівняльний аналіз досліджень за результатами методики Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина» по кожній емоції окремо.

Аналізуючи результати дослідження за методикою «Назвіть почуття, що переживає людина» Т. Котик, можна побачити певне покращення коефіцієнта обізнаності щодо таких емоцій, як образа та захоплення, а також в цілому по всіх емоціях. Це дозволяє зробити висновок, що проведення дидактичних ігор, які спрямовані на розвиток емоційного інтелекту та вивчення й аналіз різних емоцій, сприяє підвищенню рівня емоційної обізнаності учнів щодо значень емоційних станів людини.

Також у результаті дослідження за проєктивною методикою «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» М. Нгуена ми отримали наступні результати.

Таблиця 3.6

**Результати досліджень за проєктивною методикою
«Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» М. Нгуена**

I дослідження	Кількість балів	II дослідження
%		%
11,5	0	7,7
30,8	1	11,6
30,8	2	46
19,2	3	27
7,7	4	7,7

Порівнюючи результати дослідження за проєктивною методикою «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» М. Нгуена, ми спостерігаємо деякі зміни в інтерпретації.

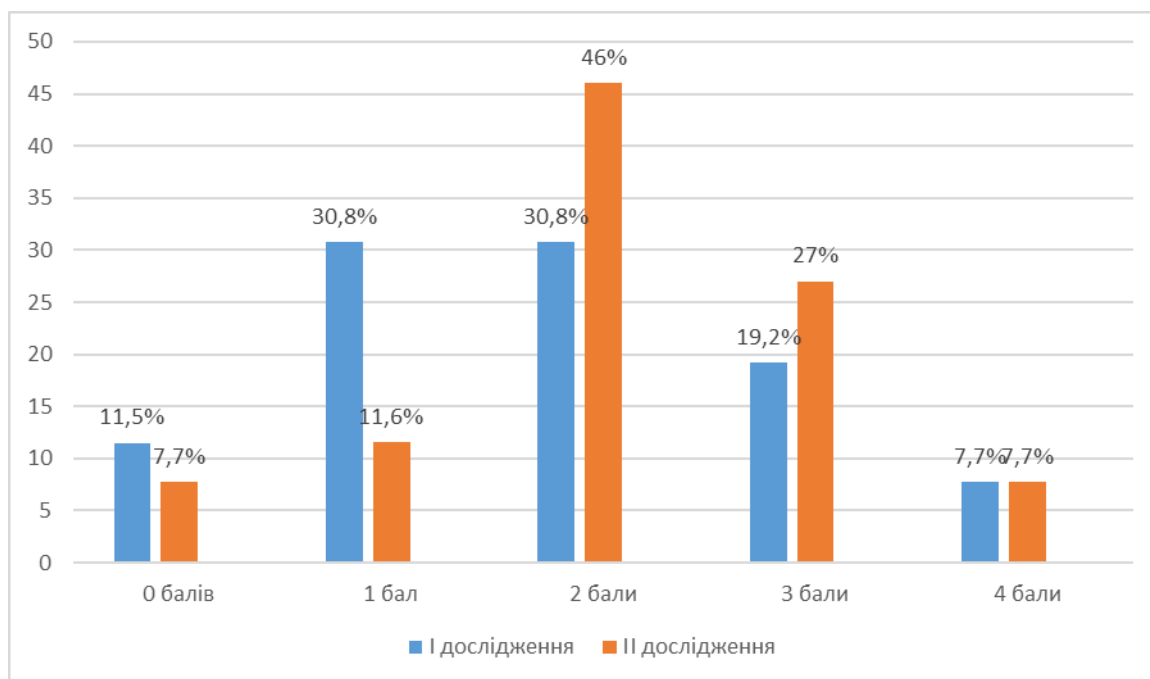

Рис. 3.10. Порівняльний аналіз результатів досліджень за проєктивною методикою «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» М. Нгуен.

Підсумовуючи результати досліджень за проєктивною методикою «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» М. Нгуена, можемо зазначити, що у 7,7% учасників виявлено низький рівень емоційного інтелекту, 46% мають середній рівень, а 27% – високий. Порівняно з попередніми результатами спостерігається збільшення відсотка учнів із середнім та високим рівнем емоційного інтелекту, водночас зменшення кількості тих, хто має низький рівень. Варто враховувати, що як проєктивна методика вона відображає також поточний настрій і емоційний стан учня під час виконання, а іноді і його мотивацію.

Таким чином, на третьому етапі дослідження динаміки розвитку емоційного та соціального інтелекту ми зафіксували значне підвищення його рівня серед учнів. Це дозволяє зробити висновок, що систематична робота над розвитком емоційного інтелекту молодших школярів сприяє досягненню позитивних результатів.

3.3. Вплив дидактичної гри на розвиток емоційного і соціального інтелекту

Дидактична гра є потужним засобом розвитку емоційного та соціального інтелекту молодших школярів. Завдяки ігровій формі навчання учні отримують можливість вільно висловлювати свої емоції, розуміти емоційні стани інших, формувати емпатію та здатність до саморегуляції, що є важливими компонентами емоційного інтелекту. Соціальний інтелект, який включає здатність встановлювати контакт з іншими, співпрацювати, адекватно реагувати на емоційні потреби оточуючих, також активно розвивається завдяки участі в дидактичних іграх.

У процесі гри учні стикаються з різними емоційними ситуаціями, які вчать їх розпізнавати, називати та виражати свої емоції. Це формує вміння рефлексувати та усвідомлювати власні емоційні стани. Завдяки правилам ігрової діяльності учні вчаться керувати своїми емоціями, стримувати негативні

емоційні імпульси та зберігати спокій у складних ситуаціях. Участь у рольових іграх дозволяє учням отримати можливість "пережити" емоції інших. Це сприяє розвитку емпатії та вмінню підтримувати однолітків у складних емоційних ситуаціях.

Багато дидактичних ігор потребують командної роботи, що вчить дітей співпрацювати, ділитися обов'язками та досягати спільних цілей. Це розвиває вміння будувати здорові взаємини. Ігри дозволяють учням випробовувати різні соціальні ролі та знайомитися з правилами взаємодії, що готує їх до повсякденного спілкування. Ігрова діяльність стимулює учнів до активної комунікації, уміння слухати, розуміти позиції інших і чітко висловлювати власні думки, що є важливими навичками соціальної взаємодії.

Переваги дидактичної гри для розвитку емоційного і соціального інтелекту:

1. Зниження рівня тривожності: ігрова форма сприяє створенню комфортної атмосфери, що дозволяє дітям розслабитися та більш вільно взаємодіяти.
2. Стимулювання інтересу до навчання: Через гру навчання стає цікавим і мотивуючим процесом, що підвищує рівень залученості.
3. Інтеграція емоційного та соціального досвіду: гра дозволяє дітям поєднувати емоційний досвід із соціальними навичками, що сприяє їхньому комплексному розвитку.

Після проведення ряду дидактичних ігор значно покращили показники вираженості емоційного і соціального інтелекту молодших школярів. Діти краще можуть підпорядковувати свою поведінку правилам, формувати увагу, уміння зосереджуватися. Наголошуємо, що тільки ігри, що проводяться систематично, позитивно впливають на розвиток емоційного і соціального інтелекту.

Отже, дидактична гра є невід'ємною складовою навчального процесу, сприяє розвитку емоційного та соціального інтелекту. Використання дидактичних ігор допомагає учням краще розуміти себе та інших, розвиває

здатність до взаємодії та управління емоціями, готуючи їх до успішної соціалізації та подальшого особистісного розвитку.

Висновки до розділу 3

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження розвитку емоційного та соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку можна зробити висновок, що обрана тема є надзвичайно актуальною, особливо в умовах сьогодення, коли країна переживає важкі часи. Дітям випало нелегке випробування — з гідністю пройти через складні воєнні виклики. Лише своєчасне і правильне емоційне виховання батьків та вчителів здатне допомогти дітям молодшого шкільного віку зберігати рівновагу, ставати емоційно стабільними людьми, які ефективно взаємодіють з оточенням та є прикладом для інших. Тільки завдяки впровадженню якісних методик розвитку емоційного інтелекту можна забезпечити стабільний емоційний фон для найбільш вразливої категорії дітей, враховуючи складну ситуацію в країні, викликану воєнною агресією.

Для оцінки рівня розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку ми застосували метод спостереження, а також використовували наступні методики:

- Опитувальник Н. Холла для визначення рівня емоційного інтелекту;
- Проєктивну методику «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» за М. Нгуеном;
- Методику «Назвіть почуття, що переживає людина» Тетяни Котик.

У результаті дослідження, яке проводилося в три етапи, були зроблені наступні висновки. На першому етапі ми встановили, що учні молодшого шкільного віку добре розуміють поняття емоцій, мають здатність до емпатії та ефективно розпізнають емоції у інших. Однак вони демонструють низький

рівень розвитку самомотивації та контролю своїх емоцій. На другому етапі було проведено серію дидактичних ігор, спрямованих на розвиток емоційного та соціального інтелекту учнів. Третій етап показав певне покращення рівня емоційного інтелекту серед учнів. Таким чином, можемо стверджувати, що систематична робота з розвитку емоційного та соціального інтелекту під час навчального процесу дасть значні результати.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити низку висновків, серед яких такі: емоційна сфера людини насамперед впливає на якість і успішність життя; від емоцій залежить здатність дитини вступати в діалогічний акт, здатність комунікувати та засвоювати певну суму знань, врешті, успішна соціологізація; уміння аналізувати свої емоції та оцінювати стан тих, хто поряд, є свідченням готовності до розв'язання суспільно важливих завдань та ефективності в сумісній діяльності, що є кроком до самореалізації. Досліджуючи сутність поняття "емоційний інтелект", спиралися на численні авторитетні наукові розвідки, з'ясували, що його можна потрактувати як сукупність здібностей особистості усвідомлено пояснювати свої емоції та розуміти чужі, керувати ними і регулювати емоції інших людей відповідно до ситуації при вирішенні поставлених завдань. Також варто наголосити, що в структуру емоційного інтелекту входять такі поняття, як емпатія, співпереживання, співчутливість, самооцінка та адекватна оцінка інших, взаємодія, дисциплінованість, усвідомлення відповідальності за свої дії, сформовані соціальні навички тощо. Особливо важливим для формування емоційного інтелекту, на наш погляд, є період початкової школи, оскільки саме в цей період закладаються підвалини для його розвитку, функціонування та становлення.

У роботі артикульовано, вивчено й узагальнено стан емоційного і соціального інтелекту молодших школярів, визначено сутність понять «дидактична гра», «емоційний» і «соціальний» інтелект. Основні компетентності молодших школярів і стійкі навички, набуті в молодшій школі, формують підґрунтя, яке забезпечує основу для успішної самореалізації учнів як особистостей, громадян і майбутніх фахівців. Навичка конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект є так само важливою, як уміння читати, розуміти прочитане, вирішувати завдання, висловлювати думки усно та письмово, критично мислити, обґрунтовувати свою позицію, проявляти

ініціативу, творчий підхід, оцінювати ризики й приймати обґрунтовані рішення, працювати в команді.

З огляду на завдання Нової української школи розвивати ключові компетентності та наскрізні вміння молодших учнів, виникає необхідність системного вивчення рівня емоційного інтелекту дітей цього віку та створення методів, засобів, програм і середовищ, які сприятимуть розвитку таких важливих умінь, як використання емоційного і соціального інтелекту й управління емоціями. У роботі систематизовано та описано низку дидактичних ігор для формування різних видів інтелекту, на підставі вище зазначеного стверджуємо, що застосування дидактичної гри для формування емоційного і соціального інтелекту учнів початкової школи є надважливим завданням Нової української школи.

Низький рівень емоційної культури у дітей молодшого шкільного віку може призводити до конфліктів із оточенням та неадекватних реакцій на стресові та нестандартні ситуації. З метою розвитку емоційної культури педагогіка й шкільна практика використовують різні методи та прийоми: спілкування, рольові ігри, мистецтво (література, музика, танці), які допомагають безпечно і творчо виражати емоції. Важливим також є розвиток навичок саморегуляції, оцінювання ситуацій і прийняття обґрунтованих рішень. Актуальність розвитку емоційної культури серед учнів визначається потребою в гармонійному розвитку особистості та здатності до емоційного й інтелектуального самовдосконалення. Вирішення цього завдання сприятиме формуванню емоційно стійких, творчих і впевнених у собі особистостей, які зможуть ефективно взаємодіяти з оточенням та досягати успіху в житті.

Експериментальне дослідження дозволило розкрити значення дидактичної гри для розвитку емоційного і соціального інтелекту молодших школярів. У роботі було розглянуто методичні підходи та особливості використання дидактичних ігор для розвитку емоційного та соціального інтелекту учнів початкової школи. На основі аналізу практичного досвіду та результатів дослідження було виявлено, що дидактична гра є дієвим засобом

формування емоційних і соціальних навичок у дітей молодшого шкільного віку. Застосування дидактичних ігор сприяє розвитку саморегуляції, емоційної чутливості, емпатії, здатності до співпраці та комунікації, що є ключовими елементами емоційного і соціального інтелекту.

У процесі проведення дослідження рівня впливу дидактичної гри на соціальний та емоційний інтелект учнів початкової ланки було виявлено важливі аспекти організації ігор, які сприяють позитивному впливу на учнів. Граючи, діти здобувають досвід регуляції власних емоцій, розвивають комунікативні вміння та вчаться адаптуватися до різних соціальних ситуацій, що сприяє кращій інтеграції в соціальне середовище.

Методичні рекомендації, представлені у роботі, акцентують увагу на важливості створення ігрових умов, що відповідають віковим особливостям дітей, а також на підборі ігор, які спрямовані на розвиток співпраці та взаєморозуміння серед учнів. Завдяки цілеспрямованій організації дидактичної гри в навчальному процесі педагоги можуть ефективно розвивати емоційний та соціальний інтелект, що має вагомe значення для особистісного розвитку дитини і її успішної соціалізації.

Важливо спілкуватися з дітьми, бачити їхні прагнення, чути їхній внутрішній світ і мати можливість підтримати, зорієнтувати та надихнути їх на щасливе життя, тільки за таких умов можна сформувати особистість, здатну стати емоційно наснаженою на успіх і радість буття.

Загалом результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що розвиток емоційного і соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку значною мірою залежить від низки факторів, а саме від виховання, навчання, оточення та індивідуальних особливостей дитини, а також від уміння і потреби в спілкуванні, здатності до емпатії, самодисципліни та уміння керувати своїми емоціями та розуміти емоції інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна Н. Соціальний інтелект в структурі соціальної компетентності фахівців фармації / Вісник Харківського національного університету. № 1046. Вип. 51 Харків, 2013. С. 60-63.
2. Артемова Л.В. Вчися граючись. Київ: «Томіріс», 1995. 111 с
3. Бекетова О., Коширова К., Рудічева Н. Особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у контексті Нової української школи. Світові освітні тренди: створення творчого середовища STEAM навчання. 2021. № 5. С. 15–18.
4. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості // Психологічні студії Львівського університету. С. 20 - 23.
5. Борисова З. Проблема гри в педагогічній теорії // Дошкільне виховання. 2005. № 12. С. 6-7.
6. Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво // Дошкільне виховання. 2002. № 7. С. 12-14.
7. Бурова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі // Дошкільне виховання. 2007. № 10. С. 8-13.
8. Бурова А. Роль дорослого в розвитку творчих ігор // Дошкільне виховання. 2007. № 1. С. 10-13.
9. Бурова А. Рухливі ігри: організація та керівництво // Дошкільне виховання. 2002. № 1. С. 18-19.
10. Ваганова Н.А., Парандій Г.В. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку // Обдарована дитина. 2008. № 6. С. 9-18.
11. Вальдорфські іграшки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://stykit.com.ua/interesting/statti/valdorfski-hshy>.
12. Войтовська О. Розвиток емоційного інтелекту в дітей дошкільного й молодшого шкільного віку методами арт-терапії. Нова педагогічна думка. 2020. № 2. С. 68–71.

13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С. У. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с. URL: https://hum.edu-lib.com/szbrannoe/goncharenko-s-u-u_ukrayinskiy-pedagogichniy-slovník-onlayn (дата звернення: (01.02.2024))
14. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с.
15. Гоулман Д. Соціальний інтелект / пер з англ. Я. Лебеденка. Харків : Клуб Сімейного дозвілля, 2020. 400 с.
16. Дерев'янка С., Примак Ю., Ющенко І. М. Штучний інтелект та емоційний штучний інтелект як феномен сучасної когнітивної психології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія. 2020. Вип. 11. С. 115–119.
17. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості / Т. Жижко// Рідна школа. 2002. №6. С. 72–73.
18. Захарова Н. Ігрові техніки на допомогу дитині в адаптаційний період // Дошкільне виховання. 2004. № 10. С. 14-15.
19. Зубарева О. Г. Розвиток емоційної сфери здобувачів початкової освіти засобами арт-технологій. Молодий вчений. 2022. С. 32–36.
20. Іванова Є. О. Розвиток і психодіагностика емоційного та соціального інтелекту в молодшому шкільному віці. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. Вип. 1. С. 5.
21. Калошин В. Ф. Вплив емоцій на ефективність навчального процесу / В. Ф. Калошин, О. О. Безносьок, Ю. П. Лемешко // Практична психологія та соціальна робота. 2018. № 1. С. 70 – 74.
22. Калошин В. Ф. Емоційний інтелект – головний показник ефективності використання людських ресурсів. Практична психологія та соціальна робота. 2018. № 4. С. 54 – 63.
23. Калошин В. Ф. Як протистояти надмірним почуттям, емоціям, жахливим думкам за допомогою методу раціонального мислення. Практична психологія та соціальна робота. 2016. № 6. С. 59 –64

24. Карабаєва І., Ладиваїр С. Уява народжується в грі // Дошкільне виховання. 2007. № 10. С. 4-7.
25. Кононко О. Дитяча креативність крізь призму Базової програми «Я у світі» // Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 3-7.
26. Коноплицька Ю. І. Особливості розвитку емоційного інтелекту. Психологія: реальність і перспективи. 2018. № 11. С. 70–75.
27. Копилов С. Навіщо шестирічним потрібна гра? // Дошкільне виховання. 2006. № 9. С. 12-13.
28. Котелянець Н. Творче конструювання розвиває інтелект // Дошкільне виховання. 2005. № 8. С. 12-14.
29. Костюк А. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2(1). С. 85–89.
30. Котик Т., Кежковська І. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів як обов'язковий освітній результат Нової української школи. Освітні обрії. 2020. № 2. С. 20–26.
31. Котик Т.М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навч.-метод. посібник для вчителів початкової школи. Тернопіль: Астон, 2020. 192с.
32. Кочерга О. В. Психофізіологія учнів початкової школи : прикладні аспекти. Початкова школа, 2009. № 2. С. 55-59.
33. Кравець Г. Творчі ігри // Дошкільне виховання. 2002. № 9. С. 20- 21.
34. Лемешко Ю. П. Вплив емоцій на ефективність навчального процесу. Практична психологія та соціальна робота. 2018. №1. С. 70-74.
35. Ляховець Л. Соціальний інтелект : поняття, функції, структура. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 128–133.
36. Мельник А. Соціальний інтелект як багатокомпонентна структура // Матеріали міжнародної молодіжної науково-практичної конференції «Вектори психології 2010». Х.: ООО «Ріф», 2010. С. 66-68.

37. Мельник О. Емоційний інтелект і критичне мислення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Психологія і педагогіка. 2009. Вип. 12. С. 122 –131.

38. Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів / О. М. Мельник // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 73. Т. 1. С. 128-133. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-1.24>.

39. Мельник О. Підготовка вчителів початкових класів до формування емоційного інтелекту учнів. Початкова школа. 2019. № 11. С. 51–55.

40. Нікітіна, Н. (2024). Казкотерапія як метод роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах війни. NewInception, (1-2 (15-16), 26–35. <https://doi.org/10.58407/NI.24.1-2.2>

41. Огаренко І. В. Особливості прояву емоцій у молодшому шкільному віці / І. В. Огаренко // Сучасна психологія : актуальність проблеми й тенденцій розвитку. Матеріали міжрегіон. наук практ. конф., 28 січня 2011. Запоріжжя : КПУ, 2011. С. 15-17

42. Підлужна Г. В., Худякова І. В. Педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти. Імідж сучасного педагога. 2019. № 6 (189). С. 29–33.

43. Проторенко І. П. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів засобами ігрових технологій: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 013 «Початкова освіта» / наук. керівник Ю. С. Зубцова. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 54 с.

44. Проценко О. Соціальна компетентність молодших школярів як наукова проблема / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 35 (88). С.451-457.

45. Руда Н. Соціальний інтелект у структурі інтелекту. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 621–629.

46. Савченко Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 12. С. 12–16.
47. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: У 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 53-206.
48. Тімченко О.В. Аналіз сучасних методів діагностики емоцій у дітей / О.В. Тімченко, Д.С. Похілько // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2017. Вип. 55. С. 259-268. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psychol_2017_55_27
49. Чебикін О. Емоційний інтелект, його пізнавально-мисленнєві ознаки та функції. Наука і освіта. 2020. № 1. С. 19–28.
50. Чернявська А. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання. Молодь і ринок. 2012. № 12. С. 136–139.
51. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на психічне здоров'я особистості / А. Г. Четверик-Бурчак // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, серія «Психологія». № 47. 2011. С.47-54.
52. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів: монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
53. Щербакова О. Соціальний інтелект та академічні здібності учнів старшого підліткового віку. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2019. № 3(3). С. 337–349.
54. Юркевич В. Проблема розвитку емоційного інтелекту. Вісник практичної психології. № 3. 2005.С. 45-52.
55. Bar-On R. Emotional intelligence Inventory (EQ-i) / R. Bar-On. Toronto, Canada: Multy-Health System, 1997.
56. Blonsky P.P., Psychology of a junior schoolchild.: NPO "MODEK", 1997. 575p.

57. Elkonin D.B., Selected psychological works.: Pedagogy, 1989. 560 p.
58. Goleman D. Emotional intelligence. New York: Bantam Books, 2005. 358 p.
59. Mayer J.D. Emotional intelligence: popular or scientific psychology. N.Y. 2005. 259 p.
60. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Models of emotional intelligence. R.J. Sternberg (ed.). Handbook of human intelligence (2nd ed.). New York: Cambridge University Press, 2010. P. 396-422
61. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R., Sitarenios G. Emotional intelligence as a standard intelligence. Emotion. 2005. P. 232-242
62. Mukhina V.S., Developmental psychology. - 4th ed.: Academia, 1999. 456 p.
63. Semago N., M. Semago, Theory and practice of assessing the mental development of the child. Preschool and primary school age.: Rech, 2010. 385 p.
64. Vygotsky L.S., Psychology of human development: Eksmo Publishing House, 2005. 1136 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Г. Холла на «Визначення рівня емоційного інтелекту»

Мета: визначити стан розвитку емоційного інтелекту загалом та його окремих компонентів.

Інструкція. Перед вами листок з 30 визначеннями. Ваше завдання оцінити кожне визначення відповідними балами якщо:

Частково згоден (+1 бал)	Частково не згоден (-1 бал)
В основному згоден (+2 бала)	В основному не згоден (-2 бала)
Повністю згоден (+3 бала)	Повністю не згоден (-3 бала)

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції є джерелом знання про те, які вчинки робити.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.
4. Коли є час, я звертаюся до своїх негативних почуттів і аналізую, в чому проблема.
5. Знання моїх справжніх почуттів важливе для підтримки «хорошої форми».
6. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще управляють своїм життям.
7. Я спокійний, коли відчуваю тиск із боку інших.
8. Я стежу за тим, як себе почуваю.
9. Після того, як щось зіпсувало мені настрій, я можу легко оволодіти своїми почуттями.
10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.
11. Я здатний швидко заспокоюватися після неочікуваного засмучення.
12. Я можу легко «відключитися» від переживань і неприємностей.

13. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.
14. Коли необхідно, я можу викликати в собі широкий спектр позитивних емоцій: веселощі, радість, внутрішнє піднесення і гумор.
15. Я можу змусити себе знову і знову боротися з перешкодами.
16. Я намагаюся підходити до життєвих проблем творчо.
17. Я можу легко входити у стан спокою, готовності та зосередженості.
18. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти.
19. Я здатний вислухати проблеми інших людей.
20. Я чуйний до емоційних потреб інших.
21. Я добре розумію емоції інших людей, навіть коли вони не виявлені відкрито.
22. Я можу добре розпізнавати емоції за виразом обличчя.
23. Я при спілкуванні добре схоплюю знаки, що вказують на те, чого потребують інші.
24. Я добре налаштовуюся на емоції інших людей.
25. Я можу діяти на інших людей заспокійливо.
26. Я адекватно реагую на настрій, спонукання і бажання інших людей.
27. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших.
28. Я здатний покращити настрій інших людей.
29. Зі мною можна порадитися з питань стосунків між людьми.
30. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.

Інтерпретація результатів:

- 70 і більше балів – високий рівень розвитку емоційного інтелекту;
- 40-69 – середній рівень розвитку емоційного інтелекту;
- 39 і менше балів – низький рівень емоційного інтелекту.
- Шкала «Емоційна обізнаність» - пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25.
- Шкала «Управління своїми емоціями» - пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30.
- Шкала «Самотивація» - пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22.
- Шкала «Емпатія» - пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала «Розпізнавання емоцій інших людей» - пункти 12, 15, 24, 26, 27, 29.

Рівні парціального емоційного інтелекту у відповідності зі знаком результатів: 14 і більше - високий; 8-13 - середній; 7 і менш - низький.

Додаток Б

Методика «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик

Мета: з'ясувати, чи розуміють учні значення слів на позначення емоційних станів людини.

Обладнання: по 10 відеослайдів із зображенням смайликів та світлин людей, що відображають різні емоції.

Інструкція: Вам буде запропоновано 10 фотографій та 10 смайликів, які позначають різні емоції. Подивіться уважно на слайд та вкажіть, яку емоцію можна позначити цим фото (смайликом)? Відповіді запишіть у таблицю.

№ п/п	Фото	Смайл

Отримані результати зручно опрацьовувати за допомогою математичних методів обчислення, щоб можна було зіставити результати в кінці півріччя, року і зробити висновки про розвиток емоційного інтелекту.

Коефіцієнт обізнаності учнів із словами на позначення емоційного стану людини можна обчислити за формулою.

$$K(\text{обізн.}) = m_n / n_2 \cdot 100\%$$

Де: $K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт обізнаності зі словами.

m_n – кількість правильно названих слів.

n_2 – загальна кількість слів.

Значення $K(\text{обізн.})$ 70 % – 100 % - високий рівень;

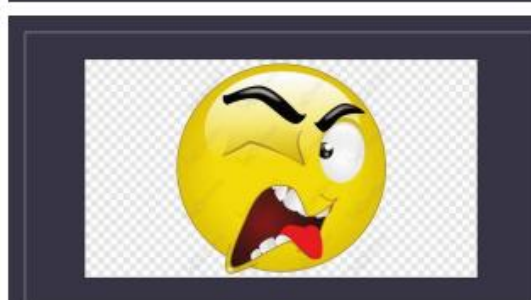
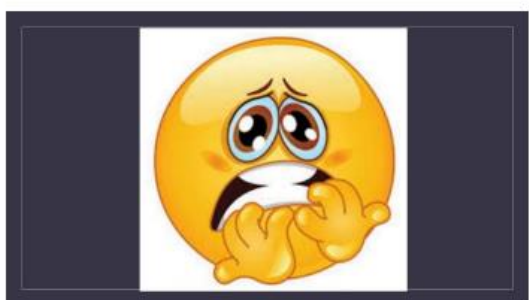
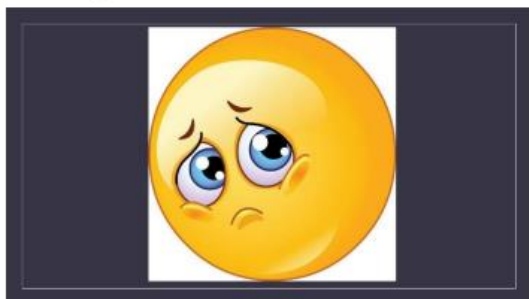
50% – 69 % - середній рівень;

1% - 49 % - низький рівень.

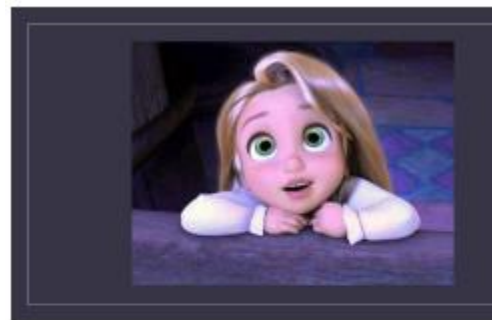
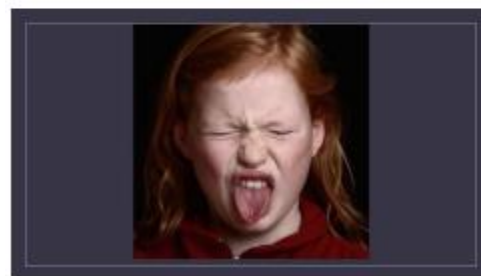
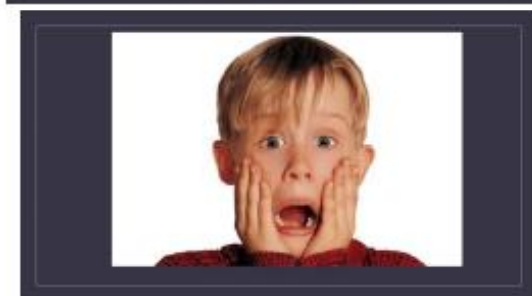
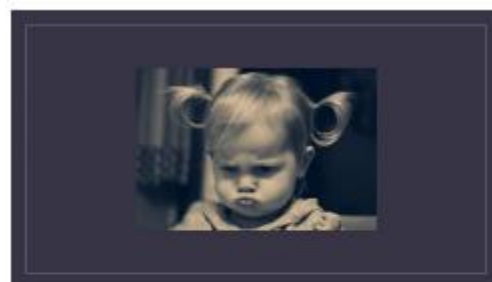
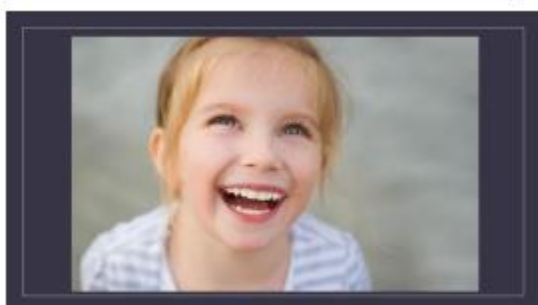
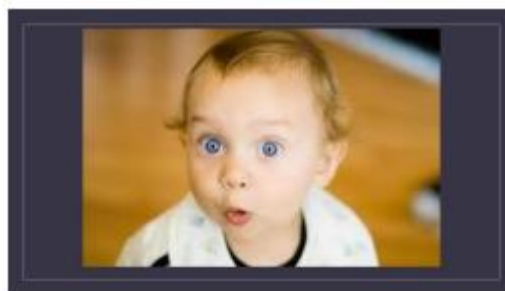
Додаток В

Презентація для проведення дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина»

Смайли

Фото

Додаток Д

**Таблиця для відповідей учнів за методикою Т. Котик «Назвіть почуття,
що переживає людина»**

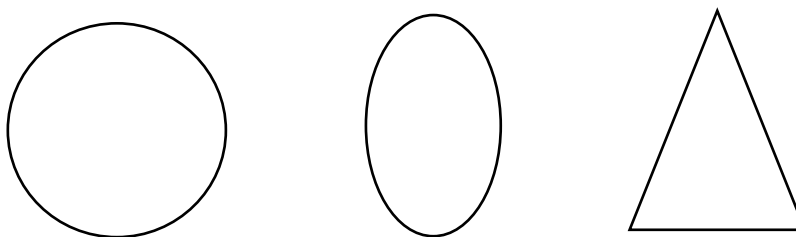
№ п/п	Фото	№ п/п	Смайл
1.		1.	
2.		2.	
3.		3.	
4.		4.	
5.		5.	
6.		6.	
7.		7.	
8.		8.	
9.		9.	
10.		10.	

Додаток Е

Проективна методика «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» (М. А. Нгуен)

Мета. Виявити емоційну орієнтацію дитини – на світ речей або на світ людей.

Матеріали: аркуші паперу із зображеннями геометричних фігур, олівець.

Інструкція. Вчитель пропонує дітям за 15 хвилин додати (домалювати) до фігур будь-які деталі, щоб вийшли малюнки зі смислом.

Обробка результатів:

- 0 балів – домальовування відсутнє; зображений предмет або тварина;
- 1 бал – зображено людське обличчя;
- 2 бали – зображена людина (виражено її емоційний стан або вона зображена в русі).

Рівень розвитку емоційного інтелекту:

- низький: 0 балів;
- середній 1–2 бали;
- високий: 3–6 балів